

Komáromi József Sándor

BOCSÁNAT, HELYESBÍTEK!

A SZAVAK SZESZÉLYESSÉGE

SZÍVES ÖRÖMEST elismerem, hogy írás közben minduntalan föllapozom, nagy haszonnal forgatom anyanyelvünk újabb és régibb értelmező szótárait. Kissé lehangol ugyan, hogy vaskos köteteikben mindhiába kutatok olyan közkeletű kifejezések után, mint amilyen az élet értelme; mégsem ezeknek a derék nyelvészeti munkáknak a hiányossága vagy a megbízhatatlansága, hanem maguknak a szavaknak a szeszélyessége és az ingatagsága vitt rá, hogy egy helyesbítő szótár megírására adjam a fejemet.

A SZAVAKAT AZÉRT találtuk ki, hogy az embertársainkkal megértessük magunkat; ez azonban a legegyszerűbb esetekben sem a legragyozóbban sikerül. Amikor egy pohár bort kérünk, azt is langyosabban vagy hidegebben, másmilyen pohárban és másféle mozdulattal adják elénk, mint ahogyan szeretnénk; nem is szólva arról a csekélyeségről, hogy zamatos nedű helyett majd mindig hamis vinkóval kell beérnünk.

Még kisebb siker kilátásával igyekszünk teljes épségükben átültetni egy másik ember érzelmi és értelmi világába a tetteink indítékait. Mindazt, amit részletesen kifejtettünk és tüzetesen tisztáztunk, fölfoghatják homlokegyenest ellenkező értelemben is. Amikor arra hivatkozunk, hogy a szeplőtelen igazság védelmében szálltunk síkra, a legtöbben azt gyanítják, csupán a magunk mocskos érdekeit kívánjuk megvédeni.

A legcsiklandósabb mégis az, hogy ahány ember, annyiféle képet, értelmet, gondolatot támaszt a tudatában egy-egy mindennapi fogalom. Ha kimondjuk vagy leírjuk ezt a szót: fa — embertársaink agytekervényeiben a legkülönbözőbb képzettársítások bukkannak fel.

Egy regényes csitri virágba borult akácára gondol s alatta menten magát is elképzei, valami boglyas üstökű kamasz ölelésében. Egy idős, rákbeteg férfi előtt csupasz diófa rémlik fel, annak is a legvastagabb ága,

amelyre felköthetné magát, hogy kínjaitól megszabaduljon. A fakereskedő nyilván deszkákra, gerendákra, hasábfákra gondol; az ácsmester képzületében fölvillan az egész tetőszerkezet; az asztalos ragyogóra fényezett szekrényeken, ágyakon, székeken legelteti lelki szemeit; a temetkezési vállalat üzletvezetője ábrándosan koporsókban gyönyörködik, talán még az aranypapírból fölragasztott betűket is elképzeli.

Az sem vitatható, hogy csaknem minden szónak többféle jelentésárnyalata van; majd mindegyiknek akad jó és rossz értelme is. Olykor az a kínos érzésünk támad, nem is egy másik ember, hanem maguk a szavak üznek rossz tréfát velünk, akarnak bennünket szántszándékkal megteveszteni.

Igaz, éppoly jogosan állíthatjuk, hogy mégsem a szavakban, hanem a kimondóikban és a felfogóikban van a hiba. Hiányos kifejezőképességünkkel gyatrán fogalmazzuk meg a mondanivalókat; szegényes érzésvilágunkkal, tunya agyvelőnkkel képtelenek vagyunk követni a szavak szárnyalását.

Ennél is rosszabb, amikor fellengősen vagy képmutatóan, nem a helyénvaló kifejezést használjuk. „Felséges lakoma!” — dicsérjük a legközönségesebb bablevest, ha szépasszony főzte. „Lángelméjő gondolat!” — hízogunk a legmindennapibb intézkedésnek, ha fölöttesünktől ered. Szüntelen kiforgatásukkal odáig jutottunk, hogy számos szó elvesztette az igazibb értelmét; gyakorta ez az elfajulás okozza embertársaink félreértését, ez vezet az egész világ félreismerésére.

SEHOGY SEM BIROK szabadulni attól a rögeszmémtől, hogy tisztázatlan fogalmakkal a félreértések végeláthatatlan sorozata lesz az egész életünk, és hogy a világ félreismerésénél semmi sem kínosabb. Helyesbítő szótárammal tehát arra törekszem, hogy gyakori téves értelmezésük helyett megkíséreljem kihámozni a szavak igazibb értelmét, igyekezzek rávilágítani valódi jelentésükre.

Eleve közlöm azonban, magam tudom a legjobban, hogy ez a kísérletem mennyire kockázatos, a lehetetlennel határos vállalkozás. Miképp is lehetne száz szeszélyes szó segítségével megtalálni egyetlenegynek a józan jelentését! Fölötte kétes vállalkozás a félreérthetetlen fogalmazás azért is, mert végső fokon nem az író, hanem az olvasón múlik a megértés vagy a félremagyarázás. A legvilágosabb szöveg sem gátolhatja meg azt, aki mindenáron félre akar érteni valamit.

Azt is hozzá kell fűznöm, hogy szóértelmezéseimet korántsem vélem vitathatatlanoknak, még kevésbé csalhatatlanoknak. Bevallom, nem is annyira a megföllebbezhetetlen igazságot kutattam; inkább csak arról teszek vallomást, mit értek magam egy-egy kifejezés vagy szó alatt.

A leghívásosabb nyilván mégis az a végcélul kitűzött szándékom, hogy a legmindennapibb szavak használatakor is több megfontolásra ösz-

tönözsem, mások szavainak a meghallgatásakor viszont nagyobb elővigyázatosságra késztessem embertársaimat. Valamilyen ködös kifejezés felbukkanásakor különösen ajánlatos, rajongó meghódolás helyett, kipuhatolni a rejtélyes idegen igazi kilétét.

A SZAVAK IGAZIBB jelentésének a kihámozására irányuló buzdításom mégis csupán azoknak szól, akik fontosnak tartják elkerülni a félreértéseket. Bölcsen tudom, hogy mások félrevezetésénél is jobban szeretjük önmagunkat ámítani; jó lélekkel kimondhatom, hogy a világ tökéletes félreismerése mellett is boldog lehet valaki; még bátrabban állíthatom, hogy szándékainak a merő félreértése ellenére is boldogulhat az életben.

Olykor elfog a kétség: nem tévedek-e magam is, amikor nemcsak az eszményemnek, ha a becsületbeli kötelességemnek tekintem a félreérthetetlen fogalmazást? Hiszen olyan sok szerzőt tett híressé és olyan sok olvasót boldoggá a nemcsak sejtelmes vagy homályos szöveg, hanem a teljességgel értelmetlen szavak összevisszasága.

Fiatalabb éveimben az egyik jeles bíráló fölvilágosított, hogy a költészet egy kicsit mindig zavarosban halászás. Ez a szava jó időre elriasztott minden versírástól: nem akartam tisztességtelen dologgal foglalkozni. Ma már inkább arra vetek: alighanem éppenséggel arra buzdított, hogy a mondanivalómat homályosabban közöljem. Csakugyan, miféle művészet az, amelyet meg is lehet érteni?

Robert Browning (Brauning, 1812—1889) a legérthetlenebb angol költők egyike, tudatosan fogalmazta homályosra a verseit; mélységesen megsértődött, ha valaki azt merészelte állítani, hogy megértette valamelyik költeményét. A legenda szerint, az egyik ismerőse bátorságot véve megkérdezte: mi a mondanivalója egyik versének?

Browning némi töprengés után, bár nem minden büszkeség nélkül így válaszolt:

„Amikor megírtam, ketten tudtuk az értelmét, Isten és én. Ma már csak egyedül Isten tudja!”

MÉGSE HINNÉM, hogy a zavaros fogalmazáshoz, irigylendő képességek kelljenek; inkább a tudás, a józan ész vagy a tisztesség hiánya szükséges. Legtöbbre azonban korántsem a költők vitték azzal, hogy a zavarosban halásztak, sőt szántsándékkal félrevezették a híveiket.

A JÓSÁG FOGALOMZAVARAI

HÁROM HETE SINCS, hogy egy negyvenéves tanítónő — tehát nem valami merőben tudatlan és teljességgel tapasztalatlan teremtés — ezt kérdezte tőlem mély zavarral és őszinte kíváncsisággal:

— De hát akkor ki a jó ember?

— Holmi pipogya fráter semmi esetre sem az! — vontam vállat jelezve, hogy hirtelenében nem tudok világosan válaszolni.

Az emberi jóság körüli kétséggel kapcsolatos legrégebbi emlékem az, hogy valahányszor rossz embernek neveztem valakit ifjúságom haragos hevességével, édesanyám elnéző szelídséggel így enyhítette szigorú ítéleteimet:

— Nem rossz ember az fiam, csak buta!

Evvel a szavával azt akarta mondani szegény, senki sem tehet róla, ha nem éri fel észszel, hogy rossznak lenni ostobaság. Nálánál nagyobb gondolkodók ugyan arra intenek bennünket, de még a közmondás is arra vet, hogy jónak lenni ostobaság; ezzel kapcsolatban azonban érjük be annyival, hogy aki jótette helyébe jót vár, az nem is annyira jó ember, mint amennyire együgyű.

AZ ÓGÖRÖG BOLCSÉSZET legkiválóbb tükrözője, Platón (i. e. 427—347) a jóságot tekintette a legfőbb emberi erénynek; és máig sem kétséges, hogy eszmények nélkül minden emberi közösség széthullana.

A mindennek a fonákját kutató kiábrándult, vagy ha úgy tetszik leplező írók mégis másvalamire voltak a legkíváncsiabbak. Hosszú soruknak az egybehangzó ítélete szerint, akárcsak a többi erénynek, a jóságnak sem valami ragyogóak az indítékai. Nem tudok pontosan visszaemlékezni, de valahogy La Rochefoucauld (Rosfuko, 1613—1680) szájába illik az a vélemény, amely a legjobban meghökkentett:

„A jóság a gyengék vigasza!”

Tehát kertelés nélkül kimondja, hogy voltaképpen nincsenek jó emberek, hanem csak gyengék vannak. Eltekintve attól, hogy nem az indíték, hanem az eredmény a döntő, ez a felfogás mégis inkább azt igazolja, hogy a legkiválóbb elmék is szépecskén összezavarták a fogalmakat. Mint majd mindenki, ők is az engedékenységet vagy a nyájasságot vélték jóságnak. Valakinek az engedékenysége vagy a nyájassága azonban éppúgy nem bizonyítja, mint ahogyan a nyersége vagy a kérlelhetetlensége sem zárja ki a jóságot. A jóság gyakorlása korántsem puha, hanem igen kemény jellemet követel.

Az engedékeny emberek minden érdeme az, hogy bárha a segítségükre alig számíthatunk, a törvéteiseiktől sem nagyon kell tartanunk. Meggondolva a régi római szállóige — „Az ember embernek farkasa” — igazságát és mind kirívóbb valóságát, csupán ártó szándékuk hiánya miatt is megkülönböztetett megbecsülést érdemelnek az engedékeny emberek. Építeni rájuk mégsem ajánlatos; fegyvertársaiknak és közvetlen környezetüknek súlyos károkat okozhatnak ezek az igazi mivoltukban csakhogy gyenge és gyáva emberek.

A nyájasság külső máz csupán. Olykor valóban szívbeli jóindulatból ered; olykor a legsötétebb rosszindulatot leplezi. Senki sem álnokabb a mézesmázos, örökké vigyori pofáknál.

A JÓSÁG FOGALMÁNAK a tisztázását talán megkönnyíti, ha nem a jó embernél, hanem a jó gépkocsivezetőnél, a jó szülőnél, a jó ételnél kezdjük a vizsgálódásainkat.

A jó gépkocsivezető nyilván nem az, aki ugrik kinyitni előttünk a kocsiját; hanem az, aki kellő biztonsággal és megfelelő gyorsasággal vezeti, gondot visel a járműve hibátlan működésére is. Szolgálatkészége ugyan kellemesebbé teszi utasainak a közérzetét, bár a legkevésbé sem kezeskedik a testi épségük felől. A jó szülő is aligha az, aki majomszeretettel csügg a csemetéjén; hanem az, aki minden szeretete mellett is munkás emberré neveli, végszükségben nyakoncsördítéssel sem szánja tisztességre buzdítani a magzatát. A gyermekei talán kisebb rajongással veszik körül, de semmi esetre se válnak sehonnai semmirekellőkke. A jó étel se valami nyalánkság; hanem az, amely az ízletessége mellett tápláló és jól emészthető. A legínyicsiklandóbb ételek inkább csak szertelen bendőtömésre csábítanak bennünket; bár nyilván jobb túltáplálnak lenni, mint éhezni.

A jó tehát az, ami okvetlen a javunkat szolgálja, ha első hatásával mégolyan kevésbé ragadtat is el bennünket. Egyetlen szóval kifejezve, az a jó, ami hasznos. A jót meg a szépet összevetve, a jó az, ami nélkül nem élhetünk, a szép meg az, ami nélkül élnünk sem érdemes.

Mindezek után nyilvánvaló, hogy a jó ember az, akiben három kiválóság: a jóindulat, az értelmesség és az állhatatosság egyesült és így akarja is, tudja is, birja is környezetének a javát szolgálni.

Ilyen volt Mahatma Gandhi (Gandi, 1869—1948) India függetlenségének az erőszak nélküli szabadságharcosa; a meghurcolást, bebörtönzést és mártírhalált egyaránt vállaló, de az elveiből egy bötüt sem engedő, hindu népezér. Sokan merő politikai fogásnak tartották, hogy megbocsátva gyilkosának, haldoklásában is elítélte az erőszakot; én azonban mélyen meghajlok az ilyen politikai fogás előtt.

Ilyen volt Kiss Imre (1893—1965) az a bácskai magyar orvos, aki nemcsak a testi, hanem az anyagi nyomorúságát is számon tartotta betegeinek; ingyenes gyógyítás mellett orvossággal és élelemmel is segítette a legszegényebbeket. Olyan jó ember volt, hogy haláltusájának a látványától is megkímélte a családját, és amikor órája elérkezett, zokszó nélkül a közeli város kórházába ment meghalni. A faluján kívül ugyan a nevét is alig ismerte valaki Kiss Imrének, én azonban számtalan világhírességnél nagyobb tisztelettel gondolok rá máig is.

IGEN, A JÓSÁG örökös, tudatos szolgálat, amelyért leginkább éppolyan hálátlansággal fizetnek az emberek, mint amilyen kevés jutalmat nyújt a sors. A jó emberek meg korántsem puha, hanem nagyon is kemény jellemek; különben a másokban és magukban szüntelen hatalomra törő rosszal sem küzdhetnének meg.

AZ IGAZSÁG REMÉNYTELENSÉGE

AZ IGAZSÁGOT, a régi rómaiak hagyománya nyomán, Iustitia (Juszticia) istenasszony jobb kezében mérleget, baljában kivont kardot tartó, bekötött szemű alakjával jelképezi a jogtudomány.

A tetteink és a szavaink súlyát megállapító mérleg és a gazságainkra lesújtó kard jelképe világos és félreérthetetlen; az igazság istennőjének a bekötött szeme felől azonban homlokegyenest ellenkező véleménnyel vannak az emberek. A jóhiszeműek azt vallják, bekötött szeme az igazság pártatlanságát fejezi ki; a rosszhiszeműek arra vetnek, bekötött szeme is azt igazolja, hogy az igazság vak!

Jó magam nem bírok szabadulni attól a gondolattól, hogy Iustitia istenasszony kendője legjobban a pereskedő felek szemére illenek, hiszen ők azok, akik elvakultan keresik a maguk igazát. Ez az egyik oka annak is, hogy olyan reménytelennek látom az igazság ügyét. A kárvallott pereskedők mindig úgy érzik, hogy súlyos igazságtalanság esett velük.

AZ IGAZSÁG reménytelenségének a másik oka az, hogy a bíróságok nem annyira az igazságot, mint a törvényességet kutatják. Hogy ez a két fogalom mennyire nem egyező, arranézve elegendő egyetlen, kirívó példát megemlíteni. A törvények betűje szerint az idő múlásával nem súlyosbodnak, hanem teljes megbocsátást is nyerhetnek — a jogtudomány nyelvén elévülnek — a büntettek következményei. Így, a mai törvényes rendelkezések értelmében húsz év után elévülnek a gyilkosság megtorlásának a lehetőségei is.

A jogtudósok erre vonatkozó legfőbb érve az, hogy büntettének a tarkogatásával, a kipattanásától való rettegésével, a lelkifurdalás marcangolásával minden börtönbüntetésnél jobban megszenvedett a büntett elkövetője. A hétköznapi ember igazságérzete azonban a leghosszabb idő múltával sem bírja megbocsátani a gyilkosságot. Azt tartja, az elévülés jogszabálya valósággal a büntettek elkövetőinek a cinkostársává teszi a törvényt.

Még reménytelenebbé válik az igazság ügye, ha általánosságban vizsgálódunk. Már a kezdet kezdetén ráocsúdunk, hogy a világon mindenütt háromféle igazság uralkodik.

Az első a hatalom bírójának, a fennálló társadalmi rendnek az igazsága: ez a törvényesség. A másik a törvényesség betartására szorított állampolgárok, a nép jogérzete. Ez a kettő sem hajszálra ugyanaz, hiszen a nép olykor hősöknek tekinti azokat, akiket a törvényes rend gaztevőkként bebörtönöz vagy kivégeztet. A sztrájkok, a kisebb zendülések, az egész országot lángba borító forradalmak még nyilvánvalóbban bizonyítják az államrend és a nép igazságának az éles különbségét.

Eszem ágában sincs azonban olyan gondolatokat ébreszteni, hogy a törvényesség után nem is lehet igazságos. Nyilvánvalóan az, hiszen jog-

tudósok dolgozzák ki és a nép képviselői szavazzák meg — épp csak az államrend bitonsága szemszögéből nézi az igazságot. Az államérdeken felül a dolgozó polgárságnak is védelmet nyújt a csalók, a tolvajok és a rablógyilkosok garázdálkodásával szemben.

Mennyire reménytelen volna a törvényesség és a nép jogérzete közötti feltétlen igazság után kutakodni, lehet-e egyáltalán feltétlen igazságról beszélni — erre nézve is elegendő egyetlen, mindennapi példát felhozni. Bármennyire tudatában van a társadalmi rend fenntartóira nehezedő kötelezettségekkel — az egészségvédelem, az iskoláztatás, a katonaság terheivel — adófizetéskor mindenki úgy érzi, hogy jogtalanul megkárosították.

A TÖRVÉNYESSÉG és a nép jogérzete mellett azonban van egy harmadik, kicsit sem lebecsülendő igazság is: minden ember egyéni becsület-érzése.

Ismét csak egyetlen, mindennapi példára utalok. Bármilyen jól tudja, hogy ez a tette a törvényességgel éppúgy, mint a nép igazságérzetével ellenkezik, némelyik üzletvezető mégis egészen jogosnak tartja, amikor minden térítés nélkül hazavisz néhány kilogramm cukrot, lisztet, egyebet. Az ő jogérzete szerint ez a legkevesebb, amit megszolgált, hiszen sem a munkáját, sem a felelősségét nem fizetik meg érdeme szerint. Szarkaságait az esze ágában sincs lopásnak tekinteni; tettei jogosságára még a közmondást is bizonyosságul hívja:

„Nyomtató lónak nem lehet a száját bekötni!”

Legreménytelenebbé mégis akkor válik az igazság ügye, ha az életünk során bennünket ért kisebb-nagyobb sérelmekre gondolunk. Ugyan ki tudna bírni annak a perében, aki igazságtalannak tartja az előléptetése elmaradását; fűnek-fának elpanaszolja a házastársa hűtlenségét; a szívére veszi, hogy gorombáskodtak vele a társaskocsiban?

József Attila (1905—1937) a nagy magyar költő, noha számos sérelem érte, szakadatlan nélkülözések között hanyódot és végül öngyilkosságba menekült sorsának reménytelenségéből, a feltétlen igazságra törekedve, mégis csak „vélt igazáról” szól az egyik versében. Nyilván bölcsebb, ha a bennünket ért méltatlanságok felpanaszolása helyett, mi is fontolóra vesszük: nem vélt igazunkról beszélhetnénk-e csupán? Ha azt is meggondoljuk, hogy mi sem vagyunk mindig a legigazságosabbak másokkal szemben, még inkább beletörődhetünk a világ és a sors cudarságába.

Jó magam azt szoktam mondani, hogy senki meg nem halhat addig, amíg le nem nyel legalább egy mázsányi sérelmet. Most azt is hozzáfűzhetem, hogy nem is ember az, aki nem bírja elviselni a mindennapi igazságtalanságokat.

Eszem ágában sincs azonban olyasmit mondani, hogy tétlenül kell tűrnünk a legnagyobb igazságtalanságokat is, nem kell minden erőnkkel küzdenünk a feltétlen jogaink kivívásáért.

VÉGEZETŰL Katona Józsefet (1791—1830) a drámaíró és a fő-
ügyészt akartam megidézni koronatanúnak, az igazság reménytelenségé-
nek a bizonyítására. „Aki száz meg százezreket rabol, bírása leszen an-
nak, akit a szükség garast rabolni kényszerített!” — panaszolja keserűen
a Bánk bán jobbágy parasztja. Utóbb azonban attól kezdtem tartani,
hátha költői túlzásnak vélik majd Katona Józsefnek ezt a feljajdulását.
Így aztán tapasztalt bíró barátom rideg jó tanácsát adom tovább vég-
szóként:

„Aki az igazságát keresi, annak legelőbb alkalmas prókátort kell talál-
nia! Bár az se rossz, ha akad olyan hatalmas pártfogója, aki bíróság nél-
kül is segít a baján, érvényre juttatja a jogait.”

A MUNKA EREDENDŐ MEGBÉLYEGZÉSE

A LEGRÉGIBB és a legcsodálatosabb meséskönyvek egyike tragikus for-
dulattal kezdi gombolyítani az első emberpár történetét. Ádám és Éva
édes semmittevésben éltek világukat az édenkertben mindaddig, amíg az
eredendő bűnt el nem követték. Akkor azonban lángkardú angyalával
kiűzette őket a paradicsomból az Úr, azzal tetézve büntetésüket, hogy
azontúl arcuk verejtékével egyék a kenyerüket! — borzaszt el bennün-
ket.

Ha az eredendő bűn mibenléte felől nem is szól teljes nyíltsággal, az
arcunk verejtékével megszerzett kenyeret illetően annál félreérthetle-
nebbül nyilatkozik a Biblia. Azt tanítja, a munka az ember legsúlyosabb
büntetése a földön.

HA SEMMI MÁST, az ősiégi meséskönyvnek ezt a legkirívóbb tévtanát
a legmakacsabb istentagadók is megingathatatlanul magukévá tették.
Nincs az az ember, aki édesörömet el ne menne a munka temetésére.

— Te talán szeretsz dolgozni?! — szegeznek olykor mellemnek a kér-
dést és én, fejemet lesunyva, hallgatok. Pedig, hiába is tagadnám, valóban
szeretek dolgozni; azt is hozzáfűzhetem, hogy a munkában leltem fel a
legtartósabb örömeimet. Igaz, olykor mégis belefáradok a munkába, de
hát az ember már ilyen: olykor torkig lakik a csókolózás édességével is.

Azt a merész állítást is meg merném kockáztatni, hogy valójában min-
den ember szeret dolgozni, bár valamilyen rejtélyes és semmiképp föl nem
fogható ok miatt, szörnyen röstelli ezt a csúf szenvedélyét. Nem kívánom
a Bibliára kenni a felelősségét, hiszen az a tévhit, hogy dolgozni emberhez
méltatlan fogalalatosság, ősi keletű; mégis, vállalva az istenkáromlás iszo-
nyatos vádját is, ki kell mondanom kereken, hogy az Úr legméltatlanabb
igazságtalansága a munka eredendő megbélyegzése volt.

Talán azért sem nevet ki senki, ha a tudósok kutatásait fölibe helye-
zem a mesemondók képzelgéseinek. Márpedig a tudósok egybehangzó állí-

tása szerint az égvilágon senki sem kényszerítette a munkára, hanem önmaga jószántából kezdett az ember dolgozni. Éppenséggel a munka tette emberré is; amíg nem dolgozott, addig csak majom volt. Eleinte ugyan vajmi keveset tett-vett; hosszú évezredek folyamán azonban olyan szeretlen szenvedélyévé vált a munka, hogy ma már képes látástól vakulásig dolgozni.

Azt is megfigyelhette minden nyitott szemű ember, hogy a nyugdíjasok, elérkezve abba a paradicsomi állapotba, amikor többé már nem arcuk verejtekével kell megszolgálni a kenyérüket, rövidesen belepusztulnak, vagy ami még rosszabb, behülyülnek az édes semmittevésbe. Vanak ugyan, akik azt állítják, hogy ennek az oka inkább az alacsony nyugdíjban gyökerezik; ez azonban az én szellemi képességeimet meghaladó társadalomtudományra tartozik.

ANNÁL MÉLYEBB röstellkedéssel ismerem el magam is, hogy anyanyelvünk legújabb értlemező szótára sehol sem fogott mellé olyan szégyelletesen, mint a munka meghatározásakor. „Testi és szellemi erő kifejtést kívánó, céltudatos, tervszerű, társadalomra hasznos emberi tevékenység” — írja szó szerint. Ennek az elolvasásakor igazán nem tudtam, sírjak-e vagy nevessek kínomban?

A testi erő kifejtés még csak hagyján, hisz mindenki úgy tartja, hogy dolgozni nehéz. Ám annak a pusztá feltevése, hogy valaki munka közben gondolkodik is, céltudatosan, sőt tervszerűen tevékenykedik — biz ez mégis sok egy kicsit. Az viszont, hogy a társadalom hasznára kívánna lenni, merő rágalom. Büszkén szögezem le, hogy a rengeteg hibás gépezet, silány élelmiszer, gyatra ruhaféle és alig pár hónappal a felépítése után pusztulásnak induló lakás egészen másvalamit bizonyít.

Úgy tűnik, a társadalmi fejlődés mai fokán nem is méltányos azzal az elavult mértékkel firtatni a munka mibenlétét, hogy közhasznú-e, vagy teljességgel haszontalan valamilyen tevékenység. Hogy csak egyetlen, merőben ártatlan példát említsek, a közösség számára mi sem károsabb, mint az élet iramát zavaros ügykezeléssel bénító tisztviselők százezreinek az okvetetlenkedése; az ő szent meggyőződésük mégis az, hogy nélkülük megállna az égen a nap.

A munka mibenlétét fürkészve ma már sokkal méltányosabb volna a lélektan parányserpenyőjén azt mérlegelni: nehezünkre esik-e, vagy szórakoztat bennünket valamilyen foglalatosság? Ha nehezünkre esik, akkor minden bizonnyal munka, ha mégolyan káros is; ha szórakoztat bennünket, akkor nem is lehet más, mint játék, ha mégolyan közhasznú is!

Ennek ellenére is meg merném kockáztatni azt a legmerészebb állítást, hogy a munka korántsem olyan megerőltető testi erőfeszítés, mint amilyennek állítani szeretik. Inkább csak amolyan szófia beszéd, hogy a munkában meg is szakadhat valaki; Attila (433—453) királyról viszont szavahihető krónikások jegyezték fel, hogy a nászéjszakán belepusztult abba a tevékenységbe, amelyet a legnagyobb testi gyönyörűségnek szokás

tekinteni. Bármelyik orvos megerősítheti, hogy az ölelkezés csínja-bínja minden munkánál nagyobb erő kifejtést kíván.

Minden további csűrés-csavarás helyett kimondom kereken, hogy a munka megvetése szemforgató képmutatás csupán. Mégis hiba, hogy a legtöbb ember alig törődik vele, mi lesz a munkája, annyira kap rajta, hogy bármit dolgozhatson; jóllehet kedvére válogathatna a vezérigazgatótól a miniszterelnöki munkakörig. Az sem kétséges, hogy bármilyen kellemes dolgozni, azért a munkát sem jó túlságba venni.

BEFEJEZÉSÜL, íme a helyesbített megfogalmazás:

A munka az egyetlen szórakozás, amelybe az életünk végéig sem unhatunk bele — hogyan is unhatnánk bele, amikor eleitől fogva gyűlöljük; és amelynek az elvégzése után azzal a jóleső tudattal hajthatjuk álomra fejünket, hogy teljesítettük a társadalom iránti kötelességünket — kivéve ha éppúgy füttyülünk minden kötelességtudatra, mint az egész társadalomra.

Ráadásul még fizetnek is a munkánkért, bár keveset; minden más szórakozásért viszont nekünk kell fizetnünk, méghozzá olyan sokat, hogy a legvágyottabbakra sosem futja a zsebünkből.

SÉTA A SZÉP KÖRÜL

TALÁN EGYETLEN MÁS szónak a tisztázásával sem bajlódtak annyit a művészeti szakértők, a bölcselek meg a nyelvészek, mint a szép fogalmának a meghatározásával.

„Mit kell ezen fennakadni, hisz tudott dolog, hogy nem az a szép, ami szép; hanem az, ami tetszik!” — gondolnánk paraszttésszel. Az ám, csak hogy a jó meg a kellemes, a kedves meg a hűséges, a hősiesség meg a nemes, az érdekes meg a tréfás — és ki győzné felsorolni, mi minden más — éppúgy, sőt talán még jobban tetszik Minthogy a szépet mégis a tetszés vagy a nemtetszés dönti el, bár korántsem választja el a többi vonzó fogalomtól, nekünk is el kell ismernünk, hogy a szép mivoltát csakugyan bajos pontosan kifejezni.

Ha meghatározásával mégis annyit vesződtek a tudós koponyák, annak a legfőbb okát abban kereshetjük, hogy a művészi alkotások legsajátosabb jegyének a szépet tartották. Tehát igen jól tudták, hogy a művészi alkotások legsajátosabb vonása a szép, jóllehet nem tudták megmondani: mi is maga a szép? Bármilyen furcsán hangzik, mégis így volt, így maradt máig is; bár nem egészen. Ma már más sajátosságokat tartanak legtöbbször a hozzáértők; a szép után olykor hiába is kutatnánk a művészi alkotásokban.

BIZONYOS BIZTATÓ jelekből arra következtethetünk, hogy az eddigi elvont fogalmak helyett, rövidesen egy nagyon valóságos valami is

elnyeri méltó helyét a művésziesség legsajátosabb jegyei között. Az ifjabb, lánglelkű költők ihletett percekben nyíltszívűen belekakilnak a verseikbe, és a leghivatottabb bírálók csalhatatlan ítélete szerint, épp ez avatja az alkotásaikat remekké. Mégsem annyira forradalmi jelenség ez, mint a népi elemek újabb térhódítása a költészetben.

Fiatal anyák lelkendeznek, tapasztalt öregasszonyok bólogatnak ősidők óta ezzel a szóval:

„Milyen szépet kakilt a kicsike!”

Ha valami, az ifjabb költőnemzedéknek ez a néppel való kakis összeforrása valóban lélekemelő.

A GYAKORLATIAS EMBEREK, akik nem szeretik hiábavalóan törni a fejüket, úgy tartják, a szép pontos meghatározásánál is fontosabb ennek a szónak a veleje. A szép legigazibb jelentése viszont ez:

„Ide vele!”

Bármilyen sivár ez a felfogás, mégse hinném, hogy a légvárakban tanuló rajongók között is sokat találhatnánk, aki beérné a szép pusztá létezésével, és az eszébe se jutna valami szépet magának megkaparintani.

Homlokegyenest ellentmond ennek a józan felfogásnak és alighanem azért volt olyan nagy sikere Emánuel Kant (1742—1804) német bölcselő meghatározásának.

„Szép az, ami érdek nélkül tetszik” — alakult ki a köztudatban Kant megállapítása. Ő ugyan nem éppen ezt mondta, hanem azt hirdette, hogy „az ízléssel meghatározott tetszés minden érdek nélküli.” A német bölcselő tehát nem a szépet, hanem a tetszést tartotta érdek nélkülinek; ami végső fokon éppúgy egykutya, mint amekkora képtelenség. Végére nemcsak anyagi, hanem érzelmi, szellemi és erkölcsi érdeket, hasznót is ismerünk, és fölötte korlátolt, vagy szörnyen tekintélytisztelő az, aki Kant kedvéért elhiszi, hogy nem jelent semmilyen örömet, gyönyörűséget, kielégülést a pusztá tetszés is. Meghatározását legfeljebb úgy fogadhatnánk el, hogy „szép az, ami anyagi érdek nélkül tetszik” — amivel tisztázódnak ugyan hogy a szép gyönyörűsége nem tömi meg a zsebünket; de amiből még mindig nem derül ki, hogy mi is hát a szép?

Csernisevszki (1828—1889) orosz irodalomtudós, úgy gondolta, hogy csakis az lehet szép, ami egyben jó is; tehát egy vipera ezt a jelzőt meg nem érdemelheti. Jámbor jóhiszeműségét megcáfolja az a kutató orvos, aki egy kísérleti célból eléje adott patkány láttára önkéntelen ezt dörögögi:

„Micsoda pompás példány!”

Nyilván senki sem kétli, hogy az ökölvívók szép kiütést, a banditák szép szívlövést, a hóhérok szép akasztást is ismernek. Azt meg a legbékésebb hajlamú polgárok is elismeréssel emlegetik, hogy valakinek szép halála, szép temetése volt.

Móricz Zsigmond (1879—1942) a jeles magyar író, egyik elmefuttatásában arra vet, hogy a szép fogalma azért megfoghatatlan, mert a szép

indulatszó, akár a jaj! Annyi bizonyos, hogyha nem önkéntelen, hanem csak bizonyos megfontolások után, vagy éppen vonakodva mondjuk ki ezt a dicséretet, akkor annak a szépnek nincs mivel kérkednie.

Stendhal (Sztendál, 1783—1842) a francia irodalom nagy századának a legmélyebb lélekbúvára, így nyilatkozott:

„A szép a boldogság ígérete!”

Ez a megállapítás a lényegénél is többet árul el a szépről; rámutat, hogy élvezése nyújtja a legnagyobb gyönyörűséget. Visszakanyarodva Kanthoz, úgy tűnik, a szépet valóban a birtoklása nélkül élvezhetjük zavartalanul. Egy gyönyörű vázának az eltörése miatt jobban reszketünk, mint amekkora örömünk telik benne; egy nagy művész eredeti festményének a birtokosaként inkább az alkotás anyagi értékét becsüljük; és csak akkor ocsúdunk rá, hogy egy csúnyácska asszonnyal alighanem jobb életünk lehetne, ha valami híres szépség boldogít bennünket.

A SZÉP VELEJÉNEK a kutatása során megkíséreltem kivallatni az egyik illetékes ismerősömet, a világirodalom egyetemi tanárát is. „Hátha ő tud olyasvalamit, amiről én még soha harangozni sem hallottam?” — gondoltam bizakodva; de csak pórul jártam vele.

— Mire volna jó még egy szerencsétlen meghatározással elködösíteni azt, amit szerencsére minden meghatározás nélkül is nagyon jól tudunk mindnyájan? — akarta elvenni reménytelennek tartott vállalkozásomtól a bátorságomat.

Szívemből örülnék, ha valóban mindenki nagyon jól tudná azt, amit senkinek sem sikerült világosan kifejeznie. Csakhát, amit olyan jól tudunk, azt már nem olyan ördögös feladat tévedhetetlenül kimondani sem; és engem éppen az aggaszt, hogy nem annyira a kifejező képességeink hiányából, mint amennyire a szép felőli bizonytalanságunkból ered az a sok félig sikerült meghatározás.

VIZSGÁLÓDÁSAINK BEVEZETŐJEKÉNT tisztázzuk, hogy a szépnek két nagy csoportját különböztethetjük meg. Az elsőbe a természet alkotásai és jelenségei, a másodikba az ember készítményei és megnyilatkozásai tartoznak.

A természetben fellelhető szépet három alcsoportba oszthatjuk. Az elsőbe a természet képződményei és tüneményei sorolhatók: egy szép táj, tengeröböl vagy hegycsúcs; illetve egy szép hajnalhasadás, naplemente vagy szivárvány. Minden kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy a természet képződményei és tüneményei főképp a külsejükkel, a formájukkal gyönyörködtenek, bár a velük kapcsolatos tetszésünk mélyén is meghúzódik bizonyos belső tartalom. Nyilvánvaló, hogy egy szép tájban vagy a szép időben nemcsak a kedvünk telik, hanem a közérzetünk is kellemesebb, az életkedvünk is lobogóbb. Amikor szép időről beszélünk, igazában nagyon jó időre gondolunk.

Mutassunk rá, hogy a természet képződményeivel és tüneményeivel kapcsolatos tetszésünk — éppúgy, mint minden mással kapcsolatos ízlésünk — tudatosan a legtöbbször nem tisztázott, de annál mélyebb okokból: a származásunkból, nevelésünkéből, lelkialkatunkból és a hajlamainkból táplálkozik. Az alföldi ember számára nincs szebb a végeláthatatlan rónaságnál; a bár a földtúrást és a falusi elmaradottságot gyűlölő fiatalok számára nem a hegyvidék vagy a tenger, hanem a nagyváros a legszebb táj. Regényes hajlamú és főképp fiatal teremtések különösen élvezettel kószálnak az őszi esőben; noha a legtöbben csúfnak találjuk az ilyen időt.

Mindezt meggondolva, meg merném kockáztatni azt az állítást, hogy elfogulatlan, sőt feltétlen széperzékről semmiképp sem szólhatunk. Nagyon igaz a közmondásnak az a szava is, hogy „az ízlések és a pofonok különbözők” — annál kevésbé helyeselhető a belőle kicsendülő jóváhagyás. A szép körüli vizsgálódásra is azért vállalkoztunk, mert korántsem egyenértékű mindenkinek az ízlés; még nagyobb jelentőségű a saját magunk számára, hogy mit találunk szépnek vagy nemszépnek.

A TERMÉSZET ALKOTÁSAINAK a másik alcsoportjába az élőlényeket, az embereket és az állatokat számítjuk. Az élőlényeket sem csupán a külsejük, hanem az olykor csak vélt, szép vagy csúf tulajdonságaik miatt találjuk tetszetősnek vagy taszítónak.

Nem vitás, hogy jórészt nem tudatosult eredőkön múlik az emberek iránti tetszésünk vagy nemtetszésünk. Anyánkkal vagy más vonzó személyvel való hasonlósága tehet valakit olyan széppé a számunkra; rúttá meg az, hogy egy gyűlült valakire emlékeztet bennünket. Rendkívüli hatása lehet a tetszésünkre vagy a nemtetszésünkre valakinek a viselkedése is. Legendás ereje van a női mosoly varázsának; rokonszenvet tanúsító magatartása nemcsak kedvesebbé tesz, hanem meg is szépít mindenkit.

A vadállatok és a madarak némelyikét — részben az ősi tapasztalat, részben a költők képzelete nyomán — már gyermekkori képeskönyveinkben sajátos jellemvonásaikkal együtt ismerjük meg. Jórészt páratlan ereje és mozgékonyága, nem utolsó sorban hangzatos címe miatt tekintjük olyan szépnek az oroszlánt; még nagyobb ereje, de lomhasága miatt tesszik kevésbé az elefánt; ravaszága és kártékonyága okán nem nevezzük szépnek a rókat; és alattomos harapása miatt ítéljük olyan csúfnak a viperát. Gyermekkori élményeinktől függ, hogy a kutya vagy a macska szebb-e számunkra; ahhoz azonban már kifinomult kutyaabarátnak kell lennünk, hogy egy förtelmesen kinyírt díszebet is szépnek láthassunk.

A természet alkotásainak a harmadik alcsoportjába osztható növényzetet sem épp csak az alakja miatt és még kevésbé tárgyilagos ízléssel találjuk szépnek vagy legszebbnek. Egy magánosan álló, hatalmas jegegyében hajlamosak vagyunk jelképet felismerni; az ibolya a szerénysége miatt tetszik annyira; az estike meg azért, mert anyánk kedves virága volt.

AZ EMBERI KÉSZÍTMÉNYEKET és megnyilatkozásokat is három alcsoportba sorolhatjuk.

Az első alcsoportba a kézművesek, ma már inkább a gyáarak termékei tartoznak. Ezekről alig is kell hangsúlyoznunk, hogy nemcsak a külsejüket, hanem a hasznosságukat, sőt érzelmi okokat is számbavéve találjuk tetszetősnek. A tulipános ládát minden gyakorlati haszon nélkül, pusztán hagyományyszeretetről, bár csak az előszoba díszeként véljük szépségesnek; a hatalmas, tömör bútordarabokat a használhatóságuk és a tartóságuk miatt tartjuk gyönyörűnek. A behúzott erkély aligha tetszetős annak, aki tudja, hogy a mögötte levő szobába kevesebb fény jut; egy kisbaltát akkor a legszebb, ha a céljának is legjobban megfelel.

Az ipari készítményekkel kapcsolatos ízlésünket mégis főképp a divat rémuralma szabja meg. Nagyon értelmes és nagyon határozott embernek kell lennie, bár az is untig elegendő, ha nagyon szegény valaki, hogy lakásának a berendezésében és a ruházatában ne kövesse rabszolga módjára a divat majomságait. Különös elégedettséggel láthatjuk, hogy a mai divat egyik jellegzetes ruhadarabja épp a szegények zsebéhez igazodik. Nemcsak azért, mert a legolcsóbb anyagból készül, hanem azért is, mert a rendben tartásával egyáltalán nem kell törődni; sőt, annál szebb, minél kifakultabb, foltosabb. A módosabb szülők gyermekei ugyan itt is megmutathatják a finomabb ízlésüket; nekik a külföldi, tehát a drágább farmernadrág a legszebb, ha a hazaival vetekvő, vacak anyagból készült is.

BEVALLOTT IJEDELEMMEL fogok az emberi készítmények másik alcsoportjának, a művészi termékeknek a tárgyalásába.

Köznevelésre felkészülve írom le, hogy a művészet sajátosan érzelmi színezésű, szellemi szépségeivel gyönyörködtető, az eszmények pilléreire a valóság fölé emelt világ, amelynek társadalmi jelentősége van, és amelybe az erkölcs ad menlevelet. Ebbe a világba vágyik, érzelmi élményeket és szellemi gyönyörűséget áhít minden jóérezésű ember, amikor muzsikát kíván hallgatni, irodalmi munkát vesz a kezébe, vagy befordul a kép-tárba.

A három legfőbb művészet közül a zenét tekinthetjük a legtisztább művészetnek, minthogy dallamával, összhangjával és hullámmozgásával nem az értelmünkre, hanem az érzelmeinkre hat. Beszélünk ugyan zenei gondolatokról is, ennek azonban inkább átvitt értelme van. A muzsika, az érzelmekeltés mellett, inkább csak gondolatokat is ébreszt, mintsem jól érthető gondolatokat tolmácsol. Annál kevésbé vitathatjuk, hogy nemcsak a zenei alkotáshoz, hanem a komoly muzsika élvezéséhez is nagyobb szellemi képesség és zenei csiszoltság szükséges.

Egyik kereskedő barátom minden zenei képzettség nélkül járogat a feleségével az operaelőadásokra.

— Ugyan mondja meg lelkére, Marcikám: igazi gyönyörűsége telik

magának az operák hallgatásában? — bújt ki belőlem egy alkalommal a leküzdhetetlen kíváncsiság.

— Bevallom, Józsi bátyám, csakugyan nem bírom felfogni, mi az a nagyon szép bennük, hiszen énekelve előadott szövegük miatt, még az operák meséje sem valami világos a számomra. Annál jobban tudom, hogy az operaelőadásokra a legjobb közönség jár, tehát nyilván az a legszebb muzsika. Miért ne hallgathatnám én is a legszebbet, ha nincs is benne valami nagy gyönyörűségem? — válaszolta jámbor őszinteséggel.

Mindnyájan tudjuk, nem az én Marci barátom az egyetlen, aki efféle okokból jár az operaelőadásokra; akinek nem a muzsika, hanem az a legfőbb gyönyörűsége, hogy a legjobb társaságban foglalhat helyet. Sokak számára a színházi bemutató előadásokon is a hölgyek ruhája és az ékszere a legfőbb vonzerő.

NAPJAINKBAN, A RÁDIÓISKOLÁK jóvoltából, az isten háta mögötti tanyák lakói is megszerezhetik az alapvető zenei, irodalmi és általános műveltséget, ha nem röstellik a fáradságot meg az agyuk facsarását. Márpedig igazán nagy kár az általános és a művészi szépérzékünk fejlesztését szolgáló fáradságot röstellni, mert némi hozzáértéssel a rádióban közvetített operaelőadás, zenekari hangverseny vagy színdarab meghallgatása is igazibb élvezet, mintha tuskó módjára ott ülnénk magunk is a nézőtéren. Az operaházakban és a színházakban — bármilyen hangzatos a címük és bármilyen parádésan kiöltöztek — mégsem a nézőközönség, hanem a zeneszerző és a színdarabíró a legjobb társaság. Vagy ha mégsem ő az, vagy ha képtelenek vagyunk felfogni a művészetét — akkor éppolyan szánandó, mint amilyen nevetséges erőlködés az operába vagy a színházba járás. S bárha az érzelmeinkre hat, de mivel tökéletesebb művészetének az élvezéséhez nagyobb értelmi képesség szükséges, a szellemi világunkat is gazdagítja, az érzelmi életünket is elmélyíti a komoly muzsika.

A képzőművészetekről talán csak annyit, hogy noha a színeivel és a vonalaival meg az összhangjával, tehát az ábrázolásával hat, valamilyen eszményt vagy eszmét is sugároz a művészi festmény vagy szobor. Nem kétséges, hogy a képzőművészeti alkotások igazi élvezéséhez is múlhatatlan a hozzáértés; annál kevésbé vagyok hajlamos elhinni, hogy egy festészeti remekmű minden szépségét csak akkor élvezhetjük fenéig, ha a tenyerünket látcsővé görbítve, annak a résnyi nyílásán szemléljük a kép részleteit.

Az irodalmi művek szépségének elengedhetetlen föltétele a tetszetős forma: a tiszta és világos nyelv, a mondatok hullámzása, a nyelvi és gondolati játékosság, a humornak, az érzelemkeltésnek és az érdekességnek a sava-borsa, a villogó gondolatok, a szerkesztési ügyesség, az alakok élő volta és a mese kerek gombolyítása. Mégis mindennél fontosabb az irodalmi munkák belső szépsége: az eszmék és az eszmények sugárzására nemcsak

ezeknek van a legjobb lehetőségük, hanem ez volna a legfőbb feladatuk is.

CSAKHOGY, AMINT AZ ipari készítményekkel kapcsolatos ízlésünk a divat zsarnokságát nyögi, a művészi termékekkel kapcsolatos tetszésünk felett a korizlés erőszakoskodik.

Igazán nem panaszkodhatunk a mai korizlés túlfinomultsága miatt; a szerencse csak az, hogyha a ruházata és a használati tárgyai dolgában nem sokat töri a fejét, a művészi értékek megítélésében annál kevésbé hagyja magát az orránál fogva vezetetni egy értelmes valaki. Bármilyen nagy garral hirdetik és bármilyen meggyőzően dicsérik a művészeti szakértők, mindaz, amit ma a korszerűség címkéjével árusítanak, sehogyszem számíthat átütő sikerre. Azért beszélék szántszándékkal művészi termékekről is, mert ihletett alkotásokkal mind kevésbé találkozhatunk.

A legfőbb panaszunk — valóban nemcsak egymagam fájlalom — a mai művészet minden ágának az általános eldurvulása. Már megemlítettem, hogy az ifjabb költők verseiben a trágya és a trágárság a lángelme legfőbb biztosítéka. A filmekben nemcsak a legalantasabb ösztönök felajzására halmozzák a véres és vad gyilkosságokat, hanem jogosnak hirdetik a banditizmust is.

Amikor megkérdeztem a bíráló bizottságnak azt a tagját, akitől őszinte választ remélhettem: ugyan mi az első díjjal jutalmazott elbeszélés legfőbb értéke? — szemrebbenés nélkül így válaszolt:

— A benne lengő enyhe léhaság.

Amikor legnagyobb sikereit a szeméremérzetének a teljes hiányával kicikaró költőnőnek a szemére lobbantottam, hogy még az anyanyelvét sem ismeri tisztességesen, ezt vágta vissza nagy fennem:

— Annál nagyobb bátorság, hogy mégis verseket írok!

— Valaha úgy tartották, hogy az ilyesméhez nem bátorság, hanem pofa kell... — dörmögtem.

— Hát az nagyon régen lehetett! — mosolygott vidáman.

MÁSIK NAGY PANASZUNK az a világjelenség, amelyet a legtalálóbban művészietlen művészetnek mondanék; bár belátom, hogy még ezzel a szavammal is megbocsáthatatlan maradiságomat árulom el. Korszerűen alighanem ellen-művészetet, tetszetősebben anti-művészetet, sőt a legtökéletesebben anti-szakrifikálizmust kellene mondanom.

A muzsikában nem is annyira a rángatózásra késztető tánczenére gondolok, hisz bizonyosfajta rángatózásra minden kor ifjúságának múlhatatlanul szüksége van. Annak a komoly zenének nevezett lármának a mélységét nem bírom felfogni, amelyben a dallamot és az összhangot a csattogás, a kattogás meg a csikorgás helyettesíti és amelyben a plitypluty a csúcsteljesítmény.

A képzőművészetekben már kissé maradnak számítanak a minden ki-

vehető alak nélküli színfoltok és kőgömbölyítések is. Ma azok a dom-borműszerűségek a legkorszerűbb remekek, amelyeken a színfoltok zagyvaságát ihletetten beágyazott lófarokkal, cserépdarabokkal, miegyébbel emelik tőkélyre. Ha sikerül egy éjjeliedény fülét is olyan sejtelmesen a képbe építeni, hogy egészen bizonyosak mégse lehessünk, hogy csakugyan éjjeliedény füle az — akkor kétségkívül lángelméjű az alkotás. Korunk feltétlen szellemóriása üres vásznakat kereteztetett be azzal, hogy mindenki képzeljen rájuk olyasvalamit, amit a legjobban szeret; ha van kellő képzelőereje, akár naponta másvalamit. A legfőbb teljesítmény az volt mindebben, hogy a szellemóriás alá is írta azokat az üres vásznakat. Sajnos, maradi fejemmel nem jegyeztem meg; az üres vászonnak az alsó vagy a felső, a jobb vagy a bal sarkába, netán műveinek a hátuljára firkantotta-e a nevét? — noha lenyűgözve ismerem el, hogy ég és föld a különbség.

Mélyen megvetve a kispolgári szórakoztatást, művészi eszközök helyett adatokkal, tényekkel és jelenségekkel szolgálják áligazságaik nagy ügyét az irodalomban, a színházban és főképp a filmekben; gondolatok és eszmények helyett sikolyokkal és suttogásokkal, hörgésekkel és fogcsikorgatásokkal, vagy egyszerűen csak összefüggéstelen szavak zagyvaságával tárják elénk sivar lelküket a legkorszerűbb írók és filmrendezők.

A kérdés legfőbb bibéje nem is az, hogy művészi élményekre, sőt kisebb igényű szórakozásra, teljes kikapcsolódásra a legragyogóbb szellemek is jogos igényt tartanak; nem is szólva arról, hogy tisztességtelen fogás bármilyen árut hamis címkével forgalomba hozni. A kérdés legfőbb bibéje az, hogy nincs az a föltétlen igazság, amely olyan erővel hatna ránk, mint a művészet tétova eszközei. A művészietlen művészetből nemcsak az a varázslatos világ, hanem a meggyőző erő is hiányzik.

Töredelmesen bevallom, hogy a művészietlen művészet legfőbb indokoltságát a művészi képességek hiányában gyanítom, vagy legalább a tehetségtelenség járványának a fertőzésére ismerek.

HIRTELENÉBEN ÚGY TŰNIK, az emberi megnyilatkozásokban a legnehezebb a szépet a többi tetszetős tettől vagy magatartástól — a jótól, a nemestől, a hősiestől elválasztani. Jobban meggondolva, épp az emberi megnyilatkozások nyújtják a legjobb lehetőséget a szép fogalmának a tisztázására.

Éppúgy, ahogyan a kisbaltának nemcsak alakja, hanem tartalma is van, az emberi megnyilatkozásoknak nemcsak lényegük, hanem formájuk is van; és az emberi megnyilatkozások is akkor szépek, ha a formájuk és a tartalmuk is tetszetős.

Az alapvető emberi megnyilatkozásnak, a kimondott gondolatnak a formája a közlési mód. Ez akkor szép, ha tömör, világos, tetszetős a megfogalmazás, a szavai választékosak, a mondatai kellemesen hullámzóak, akad bennük betűrim vagy szóösszecsengés, sőt megkapó hasonlat is. Ilyen József Attilának (1905—1937) ez a közismert töredéke:

„Ne légy szeles.

Bár munkádon más keres —
dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.”

Ha ennek a formájával tetszetős versnek nem volna mélyebb mondanivalója, kedves játéknak mondanánk. Ha gondolatát nehézkesen, döcögösen közölné, bölcsességnek tarthatnánk. Mivel azonban a formája éppolyan tetszetős, mint a tartalma, ez a kis vers szép.

Éppígy van formája a szép tettnek is. Ha valaki a bajban levő segítségkérését gorombán elutasítja, az csúf viselkedés. Ha együttérzést mutat, de nem bír segíteni, akkor emberséges; ha csak nagy nehezen, de mégis segít, akkor jót tesz. Ám, ha valaki készségesen és nyájasan segít a bajban levőn, akkor az szép.

Hasonlóan megvizsgálva minden más tetszetős magatartást, nem sokat kell törni a fejünket, hogy mikor beszélhetünk hősiess, hűséges vagy nemes magatartásról és mikor emelkedik széppé az efféle viselkedés.

MINDEZEK UTÁN csakugyan nem nehéz meghatározni magát a szép fogalmát sem:

Szép az, ami a formájával is meg a tartalmával is gyönyörködtet.

Példáink kibővítésére említjük meg, hogy a szivárvány akkor szép, ha átfogja az egész égboltozatot és jól láthatóak a színei; de azért is szép, mert valamilyen reménységet támaszt bennünk, jó érzéssel tölt el bennünket. Az alma akkor szép, ha nagyocska, gömbölyded, vonzó színű; de azért is szép, mert jóízű és hasznos táplálék. A szép szövetnek a színe, a mintája és a szövése van a kedvünkre, meg az a feltevés, hogy belőle varrott ruhában csinosabban festünk majd magunk is. Egy szép nő vonzó vonásaival, dús hajával, sugárzó szemével, bársonyos bőrrel, arányos és formás alakjával váltja ki a férfiak tetszését; de azzal a feltevéssel is, hogy szerelme boldoggá teszi az életüket, vagy legalább azzal, hogy különös édességű a csókja és az ölelése. Nem vagyok eléggé túlfinomult, hogy pontosan meg tudnám mondani, miért tetszik egy szép férfi egy másik férfinak; nem is hinném, hogy egy elferdülés nélküli hím különös gyönyörűséggel nézhetne a vetélytársára. Valami tetszészfélet különb voltak az önkéntelen, irigységgel vegyes elismerése, vagy valamilyen vele való hasonlóságának a felismerése válthat ki belőle. Egy szép férfi arcképét vagy szobrát már a hozzáképzelt erővel, ügyességgel, szellemi és erkölcsi értékeivel együtt találjuk valóban tetszetősnek; ehhez azonban némi képzőművészeti tájékozottság is szükséges. A könyvgyűjtőket ugyan alig érdekli a kötetben levő mű, de számukra se csupán a könyv alakja, papirosa, nyomtatásának és kötésének a módja, hanem a régisége, a ritkasága és valamilyen hozzáképzelt varázs a legfőbb vonzerő. A bélyeggyűjtés is akkor lesz igazi öröm, ha az ábrázolt személyek és tájak felől is szer-

zünk némi tudást, és a bélyeget szemlélve az ábrázolt kiválóság vagy az ismeretlen táj felől is eltűnődhetünk. Egy szép kavics sem csak alakjának a kecsességével meg a színével, hanem a játékra való alkalmasságával vagy a hozzáfűzhető ábrándokkal lehet olyan nagyon a kedvünkre.

Ezek a példák azt is igazolják, hogy a szép dolgok tartalma leginkább érzelmi, olykor azonban éppenséggel gyakorlati értékű. Nyilvánvaló tehát, hogy a szép nem minden érdek nélküli, hanem éppenséggel kétszeres, formai és tartalmi haszonnal bír.

MÚLHATATLANUL RÁ KELL mutatnunk arra is, hogy a szép nem alapfogalom, mint a jó, a hű, a hősiesség; vagy az arányos, a sugárzó, a dallamos. A szép összetett fogalom, amellyel többféle tetszés együttes hatását és vonzóerejét ismerjük el.

Talán vizsgáljuk meg apróra: elképzelhető-e a szép alapfogalomként is; van-e önmagában való szép?

A szeme akkor tetszetős egy embernek, ha kissé nagyobb a szokásosnál, de korántsem aránytalanul nagy és ha a módjának megfelelően nyugszik a szeme körül, tehát egy kicsit sem áll ferdén vagy dülled ki; ha a szem alakja kerek és a szemnyílás egyenes metszésű, bár van akinek a ferde vágású szemnyílás különös varázsú; ha a szivárványhártyája az ízlésünk szerinti színű; ha a szemgolyó sugárzó vagy csillogó; ha értelmet és érzelmet fejez ki; és főképp ha rokonszenvet árul el. Tehát az arányossága, az alakja, a színe, a csillogása, a kifejező ereje és a vonzóerő tanúsítása, illetve mindezeknek a szokásosnál nagyobb foka az, amire azt mondjuk: szép.

Önmagában való szépet aligha képzelhetünk el; mindig többféle és fokozottabb tetszésünknek az elismerése a szép. Így csakugyan igaza van Móricz Zsigmondnak, hogy a szép indulatszó, akár a jaj. Olykor, különös tetszésünk kifejezésére, ezt a két indulatszót együtt mondjuk ki:

— Jaj, de szép!

Mégis tisztázzuk, hogy nem a szép a legmagasabb erkölcsi eszmény. Nyilván a legtöbben egyetértünk Platónnal (i. e. 427—347) az ógörög bölcsélet legkiemelkedőbb szellemével abban, hogy a legmagasabb emberi eszmény a jó. Még a művészi alkotásokról sem a szép a legnagyobb elismerés, bár minden szépség nélküli művészi alkotásokról sem beszélhetünk.

A szép tehát korántsem a legnagyobb, a legfontosabb és a legkülönb, de okvetlen a legvonzóbb érték. A szép az — alig is tudom, bár nem is nagyon törekszem másképp mondani — ami az életünket is szebbé teszi.

ÍGY JUTOTTUNK EL addig, amiért érdemesnek láttuk a szépet minden más fogalomnál tüzetesebben megvizsgálni és megvilágítani; addig, hogy a szép nemcsak érzelmi értékű, hanem a feltétlen tetszésünk kifejezőjeként, erkölcsi súllyal is bír. Amikor azt mondjuk: szép — nemcsak a kedvünkre valónak, hanem értékesnek is nevezünk valamit és ezzel

ítéletet mondunk önmagunkról is, hiszen az eszményeink emelkedettségét vagy sekélyességét valljuk meg.

Ézért nemcsak olyan nagyon különbözőek, hanem korántsem egyenlő értékűek az ízlések. Aki a korízlés előtt meghajolva, valamilyen zavaros mázsolmányt akaszt szobájának a falára egy feltétlen értékű festészeti remekmű sikerült másolata helyett; aki nem a meghitt közösség megteremtésének a célkitűzésével, hanem csak a kéjvágya kielégítésére választ szerelmezt; aki szép versek helyett szép szívlövést ismert — annak nemcsak az ízlése, hanem az erkölcsi világa felől sem lehetünk valami nagy véleménnyel.

Az ízlésünk csiszoltsága, vagyis az erkölcsi világunk emelkedettsége viszont nemcsak a társadalom, hanem jómagunk számára is döntő jelentőségű. Finomabb ízléssel, tehát mélyebb erkölcsiséggel, tartalmasabb, kiegyensúlyozottabb, boldogabb lesz az egész életünk.

Arra az ellenvetésre, hogy akadnak igen csiszolt ízlésű, mégis velejég romlott emberek, az a válaszunk, hogy ezek kiváló műveltségű, de fonák lelkipilágú szerzetek. Megtanulták, mi a feltétlenül szép, mégsem bírnak igazi gyönyörűséget lelteni benne. Valami különös becsű képzőművészeti alkotást, eredeti festményt, szobrot vagy vázát sem a szépségéért, hanem részben hivalkodásból, még inkább az anyagi értéke miatt szereztek meg, tartanak olyan nagyra. A művészi szép igazi élvezőinek untig elég a jó könyv, a legnagyobb zenei alkotások lemeze, a festészeti remekmű sikerült másolata is.

Kenyérgondok közepette, anyagi nyomorúságban ugyan senkinek sem fülhet a foga a szépség keresésére; arról sem tehet senki, ha kicsi korában nem kergették az asztal körül, amikor nem akart valami feltétlenül szépben gyönyörködni. Mégis, nemcsak taszító csúfság, hanem merő oktalanság, ha kicsit se törjük magunkat a legtisztább, a legmélyebb és a legtartósabb örömek, az igazi szépségek megismerésére.

NEM KÉTLEM UGYAN, hogy első meghatározásommal kielégítően tisztáztam a szép lényegét; magasabb igénnyel mégis egy más meghatározást választanék:

Szép az, ami az eszményire emlékeztet.

Ez nemcsak arra mutat, hogy a szép a tökéletesre hasonlít; és nemcsak arra vet, hogy csakis olyasmit találhatunk szépnek, amely felől van többé-kevésbé kialakult, tudatos vagy ösztönös, valóságos vagy elképzelt példaképünk is. Mindenekfölött ráébreszt bennünket, hogy az eszményeink hiányossága, a példaképeink kialakulatlansága, a tökéletesben való tökéletlenségünk az oka, ha olyan szánandóan járatlanok vagyunk az élet igazi szépségeinek a fölismerésében, olyan ijesztően bizonytalanok vagyunk a szép megítélésében. Ez az oka, ha sokkal inkább a divat tukmálja ránk, mint a tulajdon tetszésünk választja meg a bútorainkat, a ruházatunkat, de még a hajviseletünket is; ezen múlik, ha eszünk ágában sincs

befordulni a képtárakba, ha a komoly zenének a puszta bejelentésére botorul elcsavarjuk a rádiót.

Ez a meghatározás ébreszt bennünket arra, hogy az igazi szépnek az élvezéséhez először az eszményeinket kell megválnunk.

EGY NEHÉZ EMBER TEHERBIRÁSA

AMIT EL AKAROM mondani, az a legjobb barátom és a legádázabb el-lenségem, a legőszintébb jóakaróm és a legártalmasabb kártevőm vallo-mása. Ilyen szélsőséges szerzettel vitába szállni merőben reménytelen vál-lalkozás; annál érdekesebb meghallgatni a szavait.

ÍME A MONDÓKÁJA:

„Ifjúságomban, ha az idősebbek jóhiszeműen megróttak, hogy nehéz ember vagyok, gúnyos fölénnyel megkérdeztem:

— Aztán milyen nehéz vagyok?

— Legalább egy mázsa! — legyintettek lemondással.

— Egy mázsa? Talán egy tonnát tetszett gondolni! — méltatlankod-tam vérig sértve, hogy olyan csekélyre taksálják a nehéz voltomat.

Az ám, szörnyen büszke voltam rá, hogy nehéz ember vagyok; úgy tudtam, kevés kivétellel ilyenek voltak az emberiség szellemóriásai. Kissé megkésve döböntem rá, hogy valakinek a nehéz volta korántsem a kivá-lóságának az ismérve; ma már annál jobban tudom, hogy a legtöbb nehéz ember sehonnai semmirekellő.

Nehéz ember voltom legválságosabb óráján fegyveresek vettek körül; egyikük géppisztollyal a markában a hátam mögé állt, parancsnokára függesztett tekintettel várta, mikor kell cselekednie. A fegyveresek va-lamennyien állva maradtak, csak engem ültettek le az árokpartra. Sosem szívelhettem, ha valami magas társaságban mindenki ülve fogadott, en-gem azonban állni hagytak; akkor tanultam meg, hogy a fordítottja még kutyább.

Olyasmire akartak rábírní azok a fegyveresek, ami végképp ellenkezett a becsületérzésemmel. Eszembe se jutott, hogy a kezükből kikerülve ki-játszhatom őket, megszeghetem kieroszakolt ígéretemet.

— Efféle kaméleon szerepre nem vállalkozom! — utasítottam vissza kereken álnok ajánlatukat.

— Miféle kaméleon... — dörmögte füle tövét vakargatva a parancs-nokuk, majd némi töprengés után szabadon bocsátott.

Jó ideig önérzetesen gondoltam rá, milyen keményen megálltam nehéz ember voltom legsúlyosabb tűzpróbáját; magamban ki is nevettem a fegy-veresek parancsnokát. Arra vetettem, sejtelve sem volt, mi lehet az a fránya kaméleon, az zavarta meg annyira. Ma már jól tudom, szabadulásomat korántsem nehéz voltomhoz való törhetetlen hűségemnek, csu-pán különös szerencsémnek köszönhettem.

Nem akarom elhallgatni nehéz voltomnak a legkicsinyesebb példáját sem. Mióta kihullottak a fogaim, a tej a fő táplálékom. Szerencsémre, a lakásommal szemközt hajnaltól késő estig nyitva tart az egyik tejbolt. Én azonban, fittyet hányva ennek a szerencsés körülménynek, már a második éve a város központjában vásárolok a tejet meg a kenyeret. Nem, dehogyis azért, mintha másutt jobb tejet vagy kenyeret kaphatnék; csupán azért, mert a szemközi boltban egy alkalommal méltatlanul megbántottak.

Gyanítom ugyan, hogy megsértőim csak nevetnek rajtam, amikor a hálóval a markomban a városba indulni, vagy hazafelé cipekedni látnak; azt se kétlem, hogy majd minden igazunk vélt igazság csupán. Csakhogy azt is gyanítom, majd mindig efféle csip-csup dolgokkal kezdődnek a megalkuvásaink. S minthogy semmiképp sem akarok megalkudni, még a tejbolt alkalmazottaival sem, továbbra is a városban vásárolok; bár emiatt az is megesik, hogy egész nap tej meg kenyér nélkül maradok.

Tovább igazán nem kell bizonygatnom; a vak is láthatja, hogy valóban nehéz ember vagyok.

HA MOST MEGKÉRDEZED: hatvanon fölüli fejemmel miképp viselem el nehéz voltom súlyát? — magam is csodálom a teherbírásomat. Többször roskadoztam, de sose rogytam össze nehéz voltomnak nem is annyira az anyagi, mint az erkölcsi terhei alatt. Elborulva gondolok arra a számomra se kevésbé fájdalmas tényre: mennyire megnehezítettem a hozzám legközelebb állóknak is, hogy szeressenek!

Megvallom, nemrégiben a sors is kigúnyolta oktalan magtartásomat. Valami húszpercig kellett sorban állnom és lassan fokozódó rosszullét fogott el. Végül, elveszítve az eszméletemet, össze is estem, épp akkor, amikor sorra kerültem. Miután apróra megvizsgáltak, az orvosok úgy találták, semmi különösebb bajom sincs, kivéve, hogy a gerincem elferdült. Az az egyetlen oka, ha nem bírom a hosszú ácsorgást. Még nevetésesebb, ha valaki olyan rátarti az egyenes derekára, noha ferde a gerince.

Mindezek után könnyen kitalálhatod, ma már korántsem vagyok olyan büszke a nehéz ember voltomra; én szeretném a legjobban, ha egy tonna helyett csupán egy mákszemnyi volna a súlyam.

Jókora késéssel értesültem, hogy bárha inkább kivételesen, de a szellemóriások között is találkoztak szeretetreméltó emberek. Nem bukkantam rá idejekorán Earl of Chesterfield (Őrl of Cseszterfild, 1694—1773) leveleire sem. Ragyogó Leveleit a keresztfiának, pontosabban a törvénytelen gyerekének okulására írta a nemes gróf, legfőbb életszabályul ezt kötve a lelkére:

„Légy kellemes az emberek számára!”

Nem írnám éppen alá, hogy ez a legfőbb életszabály, bár nem is olyan ostoba ez a jótanács. Gerinces, de nyájas embernek lenni — alighanem ez

a legkülönb magatartás. Nyilván a legnehezebb is; nagy kérdés, képes lettem volna-e rá? Mindenesetre érdemes lett volna megkísérelnem.

Az utolsó szavam mégis ez: bármilyen nehéz vagyok önmagamnak is, annál jobban örülök, hogy nem váltam túlságosan könnyű emberré!” — bólintott nyugot befejezésül.

EGYETLEN KÖZBESZÓLÁS nélkül hallgattam végig, minden megjegyzés nélkül adom tovább a legjobb barátom és a legádázabb ellenségem, a legőszintébb jóakaróm és a legártalmasabb kártevőm vallomását. Mégsem tagadhatom, hogy olykor-olykor hosszan eltűnődök a szavain.

A KÉTKEZI MUNKÁS MEG A DIPLOMATA

A NYELV BIRODALMÁNAK két egyformán közismert fia, mégis egymással szöges ellentétben álló honfitársa a mennyiség meg a minőség szó.

A mennyiség józan és becsületes fogalom, egyike nyelvország legderekebb kétkezi munkásainak. Sosem törekszik a valójánál többnek mutatni magát; mintha csak hazája tisztességét kívánná igazolni, esze ágában sincs bárkit félrevezetni.

Egyetlen pillantással fölmérhetjük: sok-e vagy kevés, nagy-e vagy kicsi az, ami előttünk áll. Egyszerű számlálással pontosan megállapíthatjuk, hogy az anyagi vagy a szellemi javaknak hány darabjával gyarapodtunk vagy károsodtunk; minden bonyodalmasabb eljárás nélkül megmérhetjük a kézzelfogható dolgok súlyát, területét, köbtartalmát.

A MINŐSÉG BÓDÍTÓ és család fogalom, egyike nyelvország legagyafúrta diplomatainak. Legfőbb törekvése az, hogy minél kevésbé lehessen kiismerni; mintha csak hazája hatalmát kívánná biztosítani, szüntelen zavarokat támaszt a szomszédos és a legtávolibb birodalmakban egyaránt, a tudományokban éppúgy, mint a művészetekben, a kereskedelemben éppúgy, mint a termelés valamennyi ágazatában.

Semmi módunk rá, hogy csalhatatlanul felismerjük a szemünk előtt levő anyagi és szellemi javak igazi értékét, rejtett hibáit. Hozzáértésünk is jóval szerényebb, mérőeszközeink is sokkal silányabbak, semhogy teljesen bizonyosak lehetnének egy pár cipő, egy ruhaszekrény, egy vers vagy egy festmény minősége felől. Ízlésünkre sem támaszkodhatunk feltétlenül, annyira befolyásolja a divat meg a nagyhangú szakvélemény.

Pusztá megjelenésével is többnek mutatja magát ez a ravaszdi diplomata, mint amennyit a külseje takar. Eredeti értelmében ugyanis a kézzelfogható dolgok és a szellemi termékek, a jelenségek és a folyamatok jellegzetességeinek az összességét jelenti a minőség; tehát mindazt, ami valamit azzá tesz, ami. Mi azonban menten bizonyos dicséretet hallunk kicsendülni elhangzásából, okvetlen valami kiválóra gondolunk, jóllehet selejtes minőséggel sokkal gyakrabban találkozunk.

Magam vagyok az utolsó, aki elegendőnek vélné a puszta mennyiség mértékével felbecsülni az anyagi és a szellemi teljesítményeket és javakat; erős kétkedéssel fogadom azt az állítást is, hogy mennyiség minden esetben átalakulhat minőséggé. Nyilván mások is megrökönyödnek, amikor a vegyészet területére tévedve megtudják, hogy egyetlen hidrogénatom sokkal mozgékonyabb, tevékenyebb és hatékonyabb, mint ha kettő egyesül. Itt tehát nem a több, hanem éppenséggel a kevesebb mutat bizonyosfajta kiválóbb tulajdonságokat; ebben az esetben a mennyiség növekedésével nem fokozódik, hanem csökken a minőség értéke.

ANNÁL NAGYOBB meggondolatlanságnak tartom a mennyiség teljes lebecsülését; senkinek se mernék olyan bolond tanácsot adni, hogy egyet se gondoljon munkájának a mennyiségével, csupán a minőségre törekedjen.

El nem bírom felejteni nagyapámnak azt a cipészlegényét, aki valamennyi segéde között a legjobb munkát adta, de hetenként csak négy pár lábbelit tudott elkészíteni. Hiába fizetett őneki páronként többet, mint más legényeinek; azoknak a segédeinek, akik hetenként hat pár cipőt összeütöttek, a markát is nagyobb summa ütötte. Minden más tekintetben is a rövidebbet húzta, megbecsülés helyett csak kifigurázást, számozást érdemelt ki az a minőségre törekvő cipészlegény.

Szándékosan vettem példát a lábbelikészítő iparból, hiszen azt már a verebek is csiripelik, hogy a szellemi minőségek legkiválóbb termelőinek, főképp a művészi alkotóknak a java része nyomorral küszködött. Úgy tűnik, a minőség mindenek fölé helyezése afféle írott malaszt csupán anyagi, erkölcsi és érzelmi téren is; az élet fegőbb követelménye mégis a mennyiség. A „sokat, de jót” igénye viszont merő képtelenség.

Edisonnak (Edizon, 1847—1931) a legtermékenyebb feltalálónak az intése szerint a lángelme ugyan alig egy százalék ihlet és kilencvenkilenc százalék verejték; a művészetek lángelméit mégis inkább az édes ábrándozgatás, mint a szakadatlan munka csábítja. A különösen termékeny művészi alkotók életművére csakugyan jogos Lessingnek (Leszing, 1729—1781) a nagy német drámaírónak és művészeti szakértőnek az egyik szavából kikerekített ítélet:

„Kevesebb több lett volna!”

A művészi alkotók többsége tehát éppolyan habozás nélkül, mint amilyen jogosan tör pálcát az előkelő minőség mellett, veti meg a parlagi minőséget. „Több eszük van, semhogy halálra dolgozzák magukat!” — bólintunk nagyot majd mindannyian. A minőség mindenek fölé helyezésének a legtúlzóbb kijelentése sem tudóstól vagy földművestől, hanem a francia írásművészet példaképétől Flauberttől (Flober, 1821—1880) származik.

„Ma igen jó napom volt, megírtam egy tökéletes mondatot!” — dicsekedett az egyik levelében.

ANNÁL SZOMORÚBB, hogy a legkiválóbb szellemi értékeket vajmi ritkán fizetik meg az érdemük szerint; bár annál többször túlfizetik a talmi.

Ennek a legfőbb oka az, hogy legtöbben az alkotók művészi, sőt társadalmi tekintélye alapján ítélik meg a műveik becsességét; hírneves művészek jó áron el tudják sütni a kevésbé sikerült munkáikat is. A másik oka az, hogy mindig akadtak jó torkú kalmárok, akik a mennyiséghez hozzáhazudták a minőséget is. A legkiválóbb minőségek alacsony árfolyamának a harmadik oka abban rejlik, hogy a legnagyobb értékeket felismerni nem tudó világ nem is láthatja be, miért kellene mélyebben a zsebébe nyúlania?

A legnagyobb hiba mégis az, hogy a legtöbben nemcsak felismerni nem tudjuk, hanem élvezni sem bírjuk a legkiválóbb értékeket; így aztán igazán semmi okunk sincs rá, hogy valami nagyon kapkodjunk a legkiválóbb minőségek után.

MÁS, MINT A TÖBBI

BÁRMILYEN MEGHÖKKENTŐ, mégis Jean-Jacques Rousseau (Zsán-Zsak Russzo, 1712—1778) a természet és az igazság embere, a szívével gondolkodó társadalombölcsele, az emberi egyenlőség megszállott hirdetője mondta ki elsőnek, hogy ő bizony nem olyan, mint a többi halandó!

„Nem vagyok olyan, mint bárki azok közül, akikkel találkoztam; merem állítani, hogy másként vagyok alkotva, mint bárki más a létezők közül. Lehet, hogy nem érek többet náluk, de mindenesetre más vagyok. A természet összetörte a mintát, amelyben megalkotott!” — közli szó szerint, az élete vége felé írott Vallomásai elején.

Az őszinteség nagy képmutatója ez egyszer önfeledten elszólta magát; egészen kivételesen, bár annál árulkodóbban, valóban őszinte volt.

AMI A LEGKÜLÖNÖSEBB, nem is álmodta, hogy önfeledt vallomásával az egyik alapvető emberi életérzést mondotta ki, hiszen édes mindnyájan szentül hisszük, hogy valami módon mások vagyunk, mint a többi halandó. Jobbak és különbek természetesen; ám ha ezt nem hajlandó elismerni a világ, vagy megcáfolja a sors — vállaljuk rosszabb és alávalóbb voltunkat is, de okvetlen mindenki mástól különbözni akarunk.

Az egyenlőség csak annyiban szent igazság, hogy a többi emberek mind egyformán hitványak és ostobák, a silány embernyájából egyesegyedül mi válunk ki. Ez a legfőbb jogcímünk a mindenki másétól nagyobb boldogságra is; égbekiáltó igazságtalanság, ha mégis nyomorúságos az életünk.

Ha valaki netán egy szemernyit is kételkednék, néhány találompróbával végképp megbizonyosodhat, hogy korántsem ő az egyetlen halandó, aki valami módon különbnek véli magát a többi embernél. Serdülő gye-

rekek és a sír szélén álló aggastyánok, daliák és nyomorékok, miniszterek és utcaseprők ugyanezzel áltatják magukat.

Nyilván ez az oka, ha fukar elismerésként fogadjuk a legszemérméletlenebb hízelgést is; nyilván ez a titka, ha a társadalmi érvényesülés és a szerelmi siker legbiztosabb útja az udvarlás. Bölcs vezetők szívesen dicsérik az alárendeltjeiket is, és ezzel a fogással többet facsarnak ki belőlük, mint minden gáncsoskodással vagy szidalmazással.

MÁSIK MŰVÉBEN, az emberek közötti egyenlőtlenségről írott értekezésében, így háborog Rousseau:

„Az első, bekerített bizonyos területet, és merészkedett ennek a szónak a kimondására: „Ez az enyém!” — s elég együgyű embert talált, aki ezt el is hitte neki — az volt a polgári társadalom megalapítója. Mennyi büntől, háborútól, gyilkosságtól, mennyi nyomortól és borzalomtól kímélte volna meg az emberi nemet az, aki kihúzza a cölöpöket és betömve az árkokat, ezt kiáltotta volna társainak: — Őrizkedjete e gazember meghallgatásától; elvesztek, ha elfelejtitek, hogy a gyümölcs mindnyájunké és a föld senkié!”

Szenvedélyes igazságérzettől átfűtött munkájában épp csak azt mulasztotta el kipuhatolni a tiszta szívű gondolkodó: ugyan mi adhatott bátorságot annak az elsőnek, hogy a magáénak merészkedjen nevezni valamit? Mennyire megrökönyödött volna, ha ráébresztik: semmi más, mint külön voltak a tudata! Még mélyebben megdöbbsent volna, ha arra is ráeszmél, hogy ugyanebből a tudatból fajult el minden zsarnokság és minden elnyomás.

NEKEM AZONBAN az eszem ágában sincs megróni, inkább fölötte hasznosnak találom ezt az alapvető életérzésünket. Hiszen ez nyújt a számunkra önbizalmat vállalkozásaink során, a jövőnkért vívott harcainkban; kétségeink óráján is ebben az életérzésben kapaszkodunk meg: méltán bizakodhatunk, hogy legyűrhetünk minden elénk meredő akadályt, hiszen mások vagyunk, mint a többi emberek. Ez önt belénk erőt a kudarcaink nyomán, bátorságot a halálos veszedelmek között, hitet a súlyos betegségeinkben; különb voltunk tudata teszi jogossá azt a reményiségünket, hogy kegyes lesz hozzánk a sors. És ha mégis végképp elbukunk, legalább teljes joggal zúgolódhatunk.

Nem annyira a műszaki tudományok vívmányaiba vetett bizalmuk, mint amennyire ez az életérzésük ad bátorságot az úrhajósoknak, hogy vállalják fölrepüléseik roppant kockázatát. Ez az életérzés a végső magyarázata a suttyó legénykéek leányokhoz illő hajviseletének, émelyítő szőrtobzódásának is. Ők nemcsak szentül hiszik, hanem ily módon akarják tudtára adni mindenkinek, mennyire különböznek a többi embertől. Nyilván ez az életérzés ad vélt jogot a fiataloknak arra is, hogy fölényes közvetlenséggel vállon veressék az idősebbeket, mintha csak ezt kívánák tudatni velük:

„Jól van vén számár, megbocsátom ha egyelőre el is szívód előlem a levegőt, bár jól tudom, mennyire más vagyok, mint te!”

Óreg hiba azonban, ha különb voltak igazolására tökéletesen elegendőnek vélik a szőrzetük fitogtatását és ölje tett kézzel várják a szájukba röpülő sült galambot a fiatalok. Azzal is csak ideig-óráig boldogulhatnak, ha öntelten döngetik a mellüket, maguk kiáltják ki remekművekké selejtes elmeszüleményeiket.

A legsúlyosabban akkor tévednek, amikor a természetességet és az izléstelenséget összetévesztő meztelenséggel, gépjárműveik eszeveszett száguldozásával, vagy éppenséggel a kábítószeres élvezésének az önpusztításával vélik igazolni különb voltukat vagy keresnek vigaszt a méltatlan mellőzésük miatt.

FÉLREÉRTÉS NE ESSÉK valahogy, nem afölött siránkozom, hogy a kisiklott fiatalok százezrei miatt pusztul el majd a világ. A világ pusztulásának a szép ügyét sokkal megbízhatóbban viszik előre az atomrobantással játszadozó lángelméjű tudósok és bölcs államférfiak, az egész nemzetek kipusztítására törő, céltudatos hadvezérek.

Azon sajnálkozom egész szívemből, hogy éppúgy, mint minden más adottságunkkal, ezzel a hasznos életérzésünkkel is visszaélni tudunk a legjobban; mi, mindenki mástól annyira különböző emberek!

A RÖGESZMÉK HATALMA

AZ, AKI MEGDÖNTHETETLEN érvekké alátámasztva, félreérthetetlen világossággal és higgadt józansággal fejt ki egy kétségkívüli igazságot, aligha számíthat többre a közönyös tudomásulvételnél. Az viszont, aki sántikáló bizonyítékokkal támogatva, zavaros következetességgel, de lángoló szenvedéllyel süvölt el egy nyilvánvaló rögeszmét, majd mindnyájunk elragadtatását bizonyosra veheti. Ennek az oka nem is annyira az értelmi képességeink határtalan gyarlóságában gyökerezik, mint amennyire abból a gyógyíthatatlan emberi vágyakozásból ered, hogy a világot szebbnek lássuk a valójánál.

Az igazságok szégyenszemre mindig azt bizonygatják, hogy a világ olyan, amilyen.

— Nagyon igaz, de most talán táncoljak örömben? — kérdezzük fanyarul.

Az üdvözítésünket ígérő rögeszmék hallatára azonban minden ízünket átsugározza valami földöntúli gyönyörűség.

— Mindig sejtettem, hogy a világ mégsem lehet olyan sivár, amint azt mások állítják! — sóhajtjuk boldog szédülettel.

Így jutnak hatalomra, így döntenek bennünket még súlyosabb nyomorúságba a győzedelmes rögeszmék; bár tagadhatatlan, hogy amíg hata-

lomra nem jutottak, amíg hihettünk bennük, addig boldogabbá tettek bennünket, mint a legragyogóbb igazságok.

A LEGCSIKLANDÓSABB MÉGIS az, hogy a rögeszmék hirdetőit ugyan mindig elárulja a megszállottságnak valamilyen nyilvánvaló tünete; az elmebajnak ezek az árulkodó jelei azonban nemhogy elriasztanának, hanem éppen ezek ragadnak meg a leghatalmasabban bennünket. Valamilyen józanul kifejtett rögeszmét nyilván kétkedéssel fogadnánk valamennyien; a téboly tüneteivel élénk tárt rögeszmék azonban mindnyájunkat megrészegetenek. A rögeszmék legnyomósabb érve és legfőbb biztosítéka nem is lehet más, mint az örület.

Tudott dolog, hogy szenvedélyes szerelemre gyúlva, a legjózanabb nyárspolgár is holdkóros módjára viselkedhet. Épeszű emberhez sehogyszem illő magatartásával azonban nemhogy elriasztaná, hanem épp eszelősségének a jeleivel győzi meg érzelmei igaz voltáról a szerelmesét. Miképp is bírna ellenállni egy szíve mélyéig meghatott hajadon annak a férfinak, aki elváltozott arccal térdre bukva eldadogja, hogy ő, csakis ő életének az egyetlen reménye és minden üdvössége!

Nyilvánvaló, hogy Hitler (1889—1945) világhódító ígéreteinek sem a józan valószínűség volt a legfőbb biztosítéka, hanem az az eszelős elvakultság, amely ellenállhatatlanul magával ragadta a súlyos anyagi helyzetben sínylő német nép többségét.

Az örület hatalmának a legkülönösebb példája, hogy a felvilágosodás egyik élharcosa, az értelem diadalra jutásáért hadakozó Voltaire (Volter, 1649—1773) sem annyira az igaza nyilvánvalóságának, mint a sötétség izzó gyűlöletének, a szavaiból áradó gyilkos gúnynak, írásai szenvedélyes hangjának köszönhetette rendkívüli hatását. Bármilyen különös annak, hogy a rögeszmék álruhájába bújtatta az igazságokat; annak, hogy a józan ész megszállottja volt.

Igen, az örület tünetei még akkor is meghódíthatnak bennünket, ha értelmes ügyért lángolnak; bár a legnagyobb sikereiket kétségkívül a rögeszmékkel vívják ki.

MEG KELL AZONBAN különböztetnünk egymástól a rendkívüli meg a mindennapi rögeszméket.

A rendkívüli rögeszmék hatása az alkoholéhoz hasonlatos. Megrészegetenek és semmi máshoz nem hasonlítható boldogságérzettel töltenek el bennünket; ha utóbb fel is dülhatják, tönkre is tehetik az egész életünket. A rendkívüli rögeszmék legsimertebb példája a végzetes szerelem.

A mindennapi rögeszmék hatása inkább a dohányzáséhoz hasonlatos. Nem ráznak meg bennünket, csupán szelíd örömmel töltik el szívünket; káros hatásuk alig van, mégis megszépítik az egész életünket. Ilyen hétköznapi rögeszme, hogy valaki kiváló szabómester, példás szülő, vagy fölülmúlhatatlan szakértője a labdarúgásnak.

Utóbbi példának a fele se tréfa, hisz nincs az a tudós, aki önelégültebben tér haza szaktekinvélyek előtt megtartott előadásáról, mint az a vállalati beszerző, aki a sarki kocsmában csalhatatlan bizonyossággal kifejtette, miért kapott ki kedves csapata a legutóbbi mérkőzésen. Ez a példa azt is elárulja: a hétköznapi rögeszmék esetében sincs semmilyen fontossága annak, hogy valaki valóban a szakértője is legyen valaminek. Már hogyné árulná el, amikor a labdarúgás olyan mély és annyira szövvényes valami, hogy minduntalan belebuknak a legkiválóbb szakértői is!

A hétköznapi rögeszmék esetében is csupán az a lényeges, hogy valakinek minden porcikáját áthassa a választott kevesek közé tartozásának a tudata, és hogy a nyomorúságos világ egyedül üdvözítő szentségének tartsa a rögeszméjét.

MINDEN FÉLREMGYARÁZÁSI lehetőség elkerülésére tisztázzuk, hogy korántsem a rögeszmék, hanem az emberi nem legnagyobb törekvései közé sorolom az elnyomott népek és kizsákmányolt társadalmi rétegek szabadságharcait és forradalmait; egy emberhez méltóbb világ megteremtésének a küzdelmeit.

Fölötte oktalan ugyan, aki azt képzeli, hogy társadalmi változások után jogosan várhatja a tátott szájába röpülő sült galambot; mint ahogyan fölötte elvetemült szerzetnek kell lennie annak, akit nem tölt el jó érzéssel, hogy a nyolcszáz milliós Kínában, minden termelési elmaradottsága mellett, többé senki sem éhezik.

Lord Byron (Bájrón, 1788—1824) a világfájdalom első és legnagyobb költője, mindenkinél kiválóbb példa arra, hogy egy balgatagul megválasztott rögeszmével világhíre, gazdagsága és szerelmi sikerei ellenére is szörnyen szerencsétlennek érezheti magát valaki.

Amikor felkereste Bertel Thorvaldsent (Torvaldszen, 1768—1844), hogy az megmintázza isteni fejét, gyászos arckifejezéssel, sötét reménytelenségel foglalta el kijelölt helyét.

— Üljön szabadabban, legyen olyan, mint máskor — biztatta nyájasan a szobrász.

— De hiszen én valóban ilyen vagyok! — vágta vissza a költő sértődötten.

Szobrának elkészülte után keserűen megrázta fejét:

— Nem jó, én sokkal boldogtalanabb vagyok!

Ha a világfájdalom költőjének balszerencsésen megválasztott, rendkívüli rögeszméje — az, hogy végzetes ember — az egész sorsát megkeserítette, sőt ez okozta korai végét is; egy szerencsésen megválasztott, mindennapi rögeszme mindenki másnak biztosíthatja a boldogságát az élete végéig.

Töredelmesen megvallom, ha a legtöbben kigúnyolják, én megindultan szemlélem a mindennapi rögeszméket. Hogyan is szólhatnék meg valakit azért, mert valamimód különb szeretne lenni az igazi mivoltánál, okvetlen fölül akarna emelkedni önmagán! S ugyan ki tehet róla, ha józan

ésszel semmiképp, csak zavaros elmével hihetjük magunkat többnek, mint gyarló és esendő embernek?

ANNÁL INKÁBB ELRÉMÜLÖK az egész sorsunk megváltoztatását ígérő, álnok rögeszmék megpillantásakor. Azoknak a magunk szülte vakhiteknek vagy tömegőrületeknek a felbukkasásakor, amelyek éppúgy nyomorúságba dönthetnek egyes embereket, mint egész nemzeteket. Jegés borzongás fut végig a hátamon azoknak a rendkívüli rögeszméknek a bűvöletére, amelyek még csalódásaink után sem szűnnek meg kísérteni bennünket; amelyekre még keserves következményeik után is sajtó szívvel gondolunk — hiszen olyan mérhetetlenül boldogok voltunk, amíg hihettünk ámitásuknak!

AZ EGYENLŐSÉG KÉTSÉGEI

TÜSTÉNT TISZTÁZZUK, hogy eszem ágában sincs az egyenlőség megvalósulásának a gyakorlati kérdéseivel foglalkozni; ez a társadalomtudományra tartozik.

Elvi, vagy inkább csak nyelvi szemszögből vizsgálva a kérdést, az anynyira áhított egyenlőség megvalósulásának az egyik bibéje az, hogy ahány ember, annyiféleképp értelmezi, bár senki se arra vágyik, amit ez a fogalom a valójában jelent.

A SZÓ SZERINTI egyenlőség ugyanis az volna, ha mindenkinek ugyanolyan értékű munkát kellene végeznie, mindenki ugyanolyan és ugyanúgy berendezett lakásban élne, ugyanazt és ugyanannyit kapna enni és inni, ugyanúgy öltözködne, ugyanolyanok volnának a szórakozási lehetőségei. Mindezzel korántsem merítettük ki az ugyanolyanok sorozatát, de máris nyilvánvaló, hogy a szó szerinti egyenlőség nemcsak kész lehetetlenség, hanem ráadásul a kutyának sem kellene!

A saját értelmezése szerint viszont, a legtöbb ember számára az volna az egyenlőség, ha a hajlamainak megfelelő munkát végezhetne, az igényeinek megfelelő lakást, az ízlését kielégítő bútorzatot és ruhát, a szája íze szerinti ételeket és italokat, a kedve szerinti szórakozásokat választhatna magának. Tehát menten megkezdődnek a másmilyenek végeleáthatatlan sorozata, aminek a megvalósulása éppúgy kész lehetetlenség, bár két kézzel kapnánk utána valamennyien.

ANYANYELVÜNK LEGÚJABB értelmező szótára felvilágosít bennünket, hogy politikai, helyesebben társadalomtudományi értelmében inkább egyenjogúságra kell gondolni az egyenlőség elhangzásakor. Arra az állapotra, amelyben a társadalom minden tagjának egyenlők a jogai és a kötelességei. Ez már kissé értelmesebben, bár még mindig eléggé meggondolatlanul hangzik. Miképp is lehetnének mindenkinek egyenlő jogai

és kötelességei, amikor sem maguk az emberek, sem a munkájuk, sem a jövedelmeik, sem a vágyaik nem egyformák.

Azzal se megyünk nagyon sokra, ha megfordítva a szót, jogegyenlőségről kezdünk beszélni. Ez a jogi elv csak azt kívánja biztosítani, hogy a törvények egyenlő elbánásban részesítenek mindenkit. Ez ugyan derék törekvés, mi azonban nemcsak a bíróság előtt kívánunk csorbítatlan jogokat. Ami a bíróságot illeti, az a legjobb, ha sose kerülünk a színe elé.

Az egyenrangúság sem az a szó, amely kielégíthetne bennünket. Hogyan is tekinthetné egy józan és törekvő vasmunkás magával egyenrangúnak azt a szaktársat, aki silányul dolgozik, annyiszor marad el a munkahelyéről, ahányszor csak a módját ejtheti, ráadásul örökké korhelykedik!

MINTHOGY MÉGCSAK igazi szavunk sincs arra a fogalomra, amelyet jobb híján egyenlőségnek nevezünk, fordítsuk meg a dolgot. Kísérjük meg kibogozni: mi is az, amit ez a fogalom meg szeretne határozni?

Nyilvánvalóan minden jóérezsű ember egy olyan társadalmi rendet tart a legigazságosabbnak, amelyben egyetlen foglalkozási ágnek — ha úgy tetszik, osztálynak — sincs kiváltságos helyzete. Sem a tudósoknak, sem a művészeknek, sem a politikusoknak, de a munkásoknak sem; hanem minden dolgozót olyan életkörülmények illetnek meg, amilyenekre munkáját a társadalom értékli. Nagyon igaz, a különféle tevékenységek társadalmi hasznossága erősen vitatható; ám ha ezt minden foglalkozási ág képviselői közösen döntenek el, akkor már a legjobb úton haladunk.

Minden jóérezsű ember éppúgy elítéli a születési előjogokat, mint a származási előnyöket. Azt a társadalmi rendet tartja a legjobbnak, amelyben nem a szülők társadalmi helyzete vagy az anyagi lehetőségei, hanem a felserdülő fiatalok szellemi képességei és erkölcsi értékei döntenek el a magasabb iskolázottság és a vezető állások elérésének a jogát.

Legvégül minden jóérezsű ember felfogása szerint az a legtökéletesebb társadalom, amelyben mindenki megkapja a tudásának megfelelő munkakört, a munkáját megillető jövedelmet és a tisztességével kiérdemelt megbecsülést; amelyben mindenki kiveszi a maga részét a társadalmi kötelezettségekből is.

MINDEZT ÖSSZEGEZVE úgy találom, hogy az érzelmes, de zavaros egyenlőség helyett alkalmasabb volna a rideg, de világos jogtisztesség kifejezését használnunk. Hiszen egy szóval kimondva, minden jóérezsű ember ezt kívánja: mindenkinek tisztességes jogokat, jogtalan előnyöket senkinek!

Nyilván nem a célkitűzéseink megfogalmazása, hanem a megvalósulása legfontosabb; de talán a megvalósulást is elősegíti, ha világosabban fejezzük ki a célkitűzéseink lényegét.

A DICSŐSÉG DÉLIBÁBJA

HA NINCS IS RÓLA világosan kialakult nézetünk, ha nyíltan bevallani röstellenénk, szívünk mélyén mégis a hírnév kivívását tartjuk az üdvösség netovábbjának édes mindannyian.

Senki sem bír a dicsőség sugárzásával szemben közönyös maradni; a nyilvános szereplés perceiben gyorsabban ver a szíve mindenkinek. Sokan csöppet sem törődnek a hírnevük szellemi vagy erkölcsi aranyfedezetével; azt sem bánják, ha nem a fejük, hanem a fenekük fitogtatásával váltak közismertté.

Mégsem tévedünk, ha úgy tartjuk, hogy az emberiség javát szolgáló hőstettekkel, tudományos eredményekkel vagy művészi alkotásokkal kiérdemelt hírnév édességét semmi sem múlhatja felül.

ANNÁL VASKOSABBAN tévedünk, ha azt hisszük, hogy az emberiség szolgálatával kiérdemelt dicsőség szárnyal a legmesszibbre, válik a legmaradandóbbá. Jóllehet a legnagyobb tudósok egyike volt, Newton (Nyutn, 1642—1727) nevét hasonlíthatatlanul kevesebben ismerik, mint azét a Napóleonét (1769—1821) aki hadvezéri hódításaival pusztulásba vitte a honfitársai tízezreit is, több kárt, mint hasznot szerzett a hazájának is.

Még nagyobbat tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy teljesítményeik jutalmaként, a közszeretetet vagy legalább a köztiszteletet is kiérdemlik kortársaik között a hírneves emberek. Az aragnál is nagyobb irigységet szít mindenkiben a dicsőség sugárzása; jogosultságánál mit sem kívánnak jobban elvitatni viselőiktől az embertársaik. A világhírességek különös szerencsájuknek tarthatják, ha vetélytársaik nem a szemükbe vágják, hanem csak a hátuk mögött mondják ki rága!maikat, amelyeknek a legszelídebbike is így hangzik:

„Vén marha!”

Legislegjobban mégis akkor tévedünk, hogy úgy véljük, hogy minden esetben csengő aranyakkal fizetik meg a dicsőséget. Bármilyen visszásan hangzik, éppenséggel azt mondhatnám, hogy minél nagyobb a hírnév erkölcsi és szellemi aranyfedezete, annál kisebb a jutalmul kapott bér.

Különösen a művészek, ezek között is főképp a költők sorsa bizonyítja, hogy a jólét kivívása helyett anyagi nyomorúsággal fizettek a dicsőségükért. A világirodalom három legnagyobb szelleme közé sorolt Goethe (Göte, 1749—1832) életrajzírói kimutatták, hogy miniszterelnöki jövedelmei és jelentős szerzői tiszteletdíjai ellenére sem gyarapította, hanem csökkentette a családi vagyonát. Ennek az oka korántsem az volt, mintha a koszorús költő két kézzel szórta volna a pénzt; csupán az, hogy miniszterelnöki jövedelmei és szerzői tiszteletdíjai együttesen sem veteledhetek vagyonszerző öregapja bornagykereskedői kerestével.

Goethe fölött ugyan egy szikrányt sem kell búsulnunk; az egész sorsát különösen boldognak mondhatjuk. Sokan mások annál kevésbé dicseked-

hettek, hogy hírnevük mellé anyagi jólétet, sok szerencsét nyújtott volna a sors.

A LEGNAGYOBB MAGYAR költő kétségkívül Petőfi (1823—1849). Ha verseit talán nem is, a nevét minden művelt országban ismerik az irodalmi körök. Fellépését sokan ellenérzéssel fogadták, a legkiválóbb pályatársai azonban tüstént felismerték rendkívüli tehetségét, hamar kivívta az érvényesülését. Szerencsés volt a szerelemben is, feleségül vehette azt a lányt, akit rajongva szeretett. Dicsősége máig sem kisebbedett, halálának századik évfordulóján, mint egyetlen más magyar költőnek sem, egymillió példányban kelt el verseinek a népszerű kiadása.

Mégis mindnyájan elborzadunk, ha arra gondolunk, milyen fiatalon és milyen szörnyű módon kellett elpusztulnia; bár épp mártírhalála ejti meg legjobban mindnyájunk szívét. Petőfi nemcsak verset írt róla, hanem be is váltotta, amit megígért: legfőbb eszményéért, a szabadságért, valóban elesett a harcmezőn. Gyönyörűek Petőfi versei, hitelesítő bélyegük mégis a mártírhalál. Ezért vették meg egymillió példányban, ezért olvassák máig is újra meg újra a verseit.

Gauguin (Gogen, 1848—1903) a francia festészet egyik legnagyobb alakja, Párizsban született; gyermekéveit azonban a dél-amerikai Peru állam fővárosában, a Csendes-óceán partján épült Limában töltötte. Párizsba visszatérve sokáig úgy látszott, élete átplántálásának nyoma sem maradt a lelkében. Józan nyárspolgár, jól kereső tőzsdeügynök vált belőle, csendesesen fodrozó házasságából három gyermeke született. Szabadidejében ugyan festegetett, de ezt mindenki csak pusztá időtöltésnek gondolta. Élete delén azonban váratlanul elhagyta családját, a polgári jólét kényelmét, a világváros ragyogását; egy csöpp déltengeri szigeten, nyomorúságos kunyhóban, együgyű bennszülöttek között élte le hátramaradt éveit.

Minezt azért vállalta, hogy egy alkalmasabb környezetben kivetíthesse gyermekkorra sugárzását, megfesthesse a paradicsomi derűt. Meg is festette, de amíg élt, a kutyának sem kellett a vásznai. Nem érte meg a legkisebb dicsőség örömét sem; mintha maga a sors is meg akarta volna büntetni vakmerőségét, csúf betegséggel, hosszú haldoklással sújtotta.

Többek sikertelen kísérlete után, egy ifjú amerikai tiszt, Lindbergh (Lindberg, 1902—1974) röptülte át elsőnek az Atlanti-óceánt. Alig kétszáz lóerős, egymotoros gépével, egymagában lebbent a végtelen vízi térség fölé, valóságos istenkísértés volt harminchárom órás hőstette. Jutalmul jelentős pénzdíjat, ezredesi rangot kapott, méltán emelte nevét szárnyaira a világhír.

Dicsőségének tetőpontján banditák rabolták el Lindbergh kisfiát. Magas váltságdíjat követeltek, azután a közfelháborodás miatti rémületükben megölték a kicsikét. Ettől fogva, nemrég bekövetkezett haláláig, alig halott valamit a világ Lindberghről. Hazájában sem szerették, egész nemze-

tével meghasonlott a nagyszerű pilóta. Legkevésbé arról beszéltek, hogy lélegzetállító hőstettét követő világhíre nélkül eszébe se jutott volna a banditáknak elrabolni és megölni a gyereket.

NAGYON IGAZ, mások annál jobban kamatoztatták a dicsőségüket, életpályájukat sem árnyékolta be semmilyen tragédia. Ezek azonban nem is annyira hősi jellemelek, nem is olyan lángoló szellemelek voltak; másféle parázson sütögették a pecsenyéjüket. A legtöbb esetben mégsem az üdvösség netovábbja, hanem emésztő kínok forrása, máskor meg csak afféle cifra nyomorúság a dicsőség.

Mintha épp azért volna olyan ellenállhatatlan a vonzása, épp azért volna olyan nagyszerű!

A VONZÓDÁS ÁRNYAI

BARÁTAIM BIZONYÁRA MÉLYEN meglepődnek ezen a szavamon, mégis kimondom kereken, hogy nem tartom a megengedettnél bolondabb embernek magamat. Ennek ellenére is be kell vallanom, hogy ha nagyobb-részt csak mások számára maradt rejtély az életem különös tetteinek a rugója, ifjúságomban elkövettem egy olyan furcsaságot is, amelynek ma-gam tudtam a legkevésbé okát adni.

NEM DICSEKEDNI KÍVÁNOK, de valóban csak a harmadik neki-rugaszkodással végeztem el, három évig jártam a gimnázium nyolcadik osztályába.

Nyolcadikos gimnazista korom második esztendejét egy boldogtalan szerelem és egy zavartalan barátság élményei sugározták be. Valami fél-százan, lányok és fiúk vegyesen, egy kopottas kishajóval utazgattunk Ti-sza menti szülővárosomból a szőke folyó kanyarulatának a túlsó partján fekvő falu magángimnáziumába; alighanem ez a naponta kétszeri, regé-nyes alkalom is hozzájárult, hogy meghitt közelségbe kerüljek az egyik osztálytársammal.

Nemcsak a jellemét szíveltük egymásnak, szörnyen egyezett az életlá-tásunk is. Ifjúi járatlanságunk biztonságával, megvolt a csalhatatlan íté-letünk a világ minden dolgáról, és annyira egy húron pendültünk, hogy mindketten be tudtuk fejezni a másikunk bármilyen megkezdett mon-datát. Tetszelegve tündököltünk diáktársaink előtt az efféle tréfákkal; olykor egymásnak is csak félig mondtuk ki nagyon zöld gondolatainkat.

Olyasmi sem akadt, ami versenytársakká téve, elválaszthatott volna bennünket egymástól. Barátom festőnek készült, bár erről inkább csak ábrándozgatott, mintsem buzgón alkotott; én költőnek hittem magamat és egyik ihletett hetemben huszonegy verset ütöttem össze minden meg-eröltetés nélkül. Mindketten más lányért rajongtunk, a kisebb gondunk is nagyobb volt, semhogy az iskolai előmenetelben vetélkedjünk; így az-

tán süve-főve együtt tartottunk, nem birtunk betelni egymás társaságával.

Egyik nyárdélutáni sétánk során mégis minden szó nélkül, önmagam számára is merőben váratlanul, sarkon fordultam a ligetbe vezető úton és elrohantam barátom mellől. Szaladásomat kamaszos tréfának vélhették a gyanútlan járókelők, nekem azonban az eszem ágában sem volt játszani. Minden erőmből futottam, mintha csak űzött volna valaki, vissza se fordultam elhagyott társam felé. A Tisza töltésére érve, jókora kerülővel, a réteken át tértem haza, nehogy véletlenül megint egymásba botoljunk.

Amikor másnap délelőtt mégis felkeresett, úgy mint csaknem minden égardta nap, barátom semmilyen célzást sem tett, később sem esett soha szó közöttünk felfoghatatlan viselkedésemről. Barátságunk azonban mindinkább elhidegült; egyetemista korunkban hónapok múltak el anélkül, hogy a fővárosban összetalálkoztunk valahol, akkor se nagyon tudtunk mit mondani egymásnak.

Volt osztálytársam a célkitűzésétől is visszatorpant, mégsem festő lett belőle, hanem építészmérnök.

EGY CSATAKOS FEBRUÁRI napon befordult a bőrkereskedésünkbe és cipőfűző vásárlás közben megkérdezte a pénztárban őrködő édesanyámtól, mi hír van énfelelem?

— Hátat fordított az egyetemnek és fölcsapott újságírónak az újvidéki napilapnál! — sóhajtott bánatosan jó anyám.

— Akkor hát mégis ő volt az erősebb kettőnk közül! — bölintott önkéntelen elismeréssel egykori barátom, azzal elköszönt.

Amikor édesanyám nekem is elmondta ezt a szavát, egyszerre megvilágosodott előttem annak a felfoghatatlan megfutamodásomnak a magyarázata. Mi tehát nemcsak barátoktunk egymással, amire megvolt minden jó okunk; hanem küzdöttünk is egymással, noha egy szemernyi okunk se lehetett volna rá.

Most döbbsentem rá, hogy mégis volt arra egy nagy okunk. Mindketten a különb voltunkat akartuk egymásnak bizonyítani; mindketten bizonyos felsőbbiséget szerettünk volna kivívni egymással szemben. Bárha ez akkor még csak a tudatom mélyén forrt, az eldőlni sehogyse bíró viaskodás megelégedése törhetett ki belőlem önmagam számára is olyan váratlanul. Ki tudja, talán azért menekültem el, mert hirtelen megrémültem, hogy én maradok alul!

És bárha egykori barátom csak azt ismerte el anyám előtt, hogy velem ellentétben nem tántorodtam el ifjúi célkitűzésemtől, én még valamit kihallottam a szavából. Úgy fogtam fel, utólagosan megadta magát velem szemben is.

AZÓTA VÁLT BENNEM mind tudatosabbá, azóta figyelem növekvő bizonyossággal, mint viaskodnak tudósok és kéményseprőlegények, miniszterek és koldúsok, minden rendű és viszonyú emberek, minden alka-

lommal, az első perctől fogva fáradhatatlanul a felsőbbségükért. És nemcsak a viaskodás folyik szüntelen — hanem a legmeghittebb társulásokban, szeretők és házastársak, barátok és testvérek között is, ha talán csak burkoltan és kevésbé sértő módon — de az egyik parancsol, a másik meg engedelmeskedik.

Az is előfordul, és ezek a legszerencsébb esetek, amikor bizonyos téren az egyik, más téren a másik fél érvényesíti a maga akaratát. Ilyenkor egyik fél sem süllyed alantas helyzetbe, mindketten kiélhetik az uralmi vágyukat is. Nem lebecsülendő képesség a másik fél felé a legnagyobb tiszteletet mutatva, mégis majd mindenben a magunk akaratát érvényesíteni. A szolgaságban talán nem is a munka, a parancsok teljesítése, hanem a parancsnokló feltétlen különb voltának az elismerése a legkínosabb.

Mégsincs az égvilágnak olyan hatalmas egyénisége, akinek ne kellene fejet hajtani valaki előtt; nem egy hadvezérről derült ki, hogy a felesége papucsát nyögte. És nincs a földkerekségnek olyan pipogya frátera, aki ne akarna parancsolni valakinek. Ha semmi más módja nincs, hát kutyát tart vagy papagájt és afölött uralkodik.

Egy fővárosi kishivatalnok tiszteletbeli teremőrként uralkodott a nemzetközi sakkversenyeken. Egyik alkalommal megakadt a szeme egy ismeretlen valakin, aki a nézőtér első sorába merészkedett.

— Vonuljon hátrébb polgártárs, itt csak az előkelőségek foglalhatnak helyet! — csapott le rá.

— Én miniszter vagyok! — válaszolta az ismeretlen jegesen.

— Füttyölök rá, a sakkozásban nem vagy senki! — fortyant fel, tegezte le szavai nyomatakául a mindenható teremőr.

Ennek a kishivatalnoknak soha többé nem adtak a kezébe semmilyen hatalmat a sakkszervezők; azt a dicsőséget azonban senki se vehette el tőle, hogy az uralkodása folyamán kitessekelt az első sorból egy valóságos minisztert.

SZERENCSÉRE A MEGHITT viszonyban levők között nem nagyon gyakoriak az uralomvágy különféle túlkapásai; legtöbbször magam is megfeledkezek erről a kiirthatatlan emberi hajlamról. Olykor azonban önkéntelen elmosolyodok, amikor meghallom, hogy egy férfi és egy nő halálosan egymásba szeretett.

„Majd elválík, melyiküknek sikerül a másikat a rabságába fognia!” — füstölgök befelé.

Annál kevésbé támad mosolygós kedvem, amikor ráeszmélek, hogy nekem akar mindenáron a nyakamba ülni valaki.

AZ ÉLET VALÓSÁGA

VAN NEKEM EGY húsz évvel fiatalabb ismerősöm, akivel suttyó leányke korától barátkozom.

Diákéveiben tűnt fel rendkívüli művészi tehetségével, egyetemista korában országos hírű sikereket aratott; az egyik váratlan nemzetközi kudarca után azonban végképp visszavonult minden művészi tevékenységtől. Balsikerének bújában, eleinte azt forgatta a fejében, hogy elmegy kolduló buddhista szerzetesnek Indiába; utóbb mégis okosabbat választott. Elvégezte a főiskolai tanulmányait, tanársegéd lett az egyik hazai egyetemen és megnősült. Azután a feleségével meg a két apró gyermekével külföldre távozott szerencsét próbálni; ma a földkerekség egyik legnagyobb nemzetközi vállalatának az európai főmérnöke.

Az utóbbi években szorgalmasan írogatunk egymásnak, és amikor az egyik levelében azzal fenyegetőzött, hogy egy szép napon még mindig eimehet ő buddhista szerzetesnek is; a kétkedésemet fejeztem ki, hogy csakugyan elkövethet ekkora oktalanságot az, aki olyan jól helytállt az élet valóságában. Nem kis megrökönyödésemre, erre aztán megkérdezte: mi is voltaképpen az élet valósága?

Sose gondoltam volna, hogy egy számomra olyan világos fogalom felől a legkisebb kétsége is lehetne egy rendkívül értelmes valakinek; most azonban azzal másolom le a számára adott válaszomat: hátha mások is rejtélyesnek találják az élet valóságát?

„KEDVES BARÁTOM, egyik vasárnap délután, amikor elindultam hazulról, hogy a rádióban felolvassam a sakkleveletem, utánam szólt a szomszédasszonyom.

— Jaj, kedves szerkesztő úr, megkérhetném valamire?

— Már hogyan kérhetne meg, kedves asszonyom! A kérdés csak az, birom-e a kérését teljesíteni? — mosolyogtam gyanútlanul.

— Tetszik tudni, ma estére vendégeket várunk, és tegnap az egész városban nem találtam citromot. Ugyan forduljon be abba az egyetlen vasárnap is nyitva tartó önkiszolgáló boltba, hátha több szerencséje lesz, mint énnekem! — biztatott reménykedve.

— Kész örömmel! — intettem búcsút, azzal szedtem a lábomat, mert mindig az utolsó percig pepecselve az írásaimmal, most is az elkésés veszélye fenyegetett.

A hídon át loholva is sakklevelem föl-fölbukkanó mondatain rágódtam; azután önkéntelen csavartam egyet a nyakamon.

„Hát nem búbajos ez az én szomszédasszonyom? Igazán nem kíván annál többet, hogy az egyetlen nyitva tartó boltban vegyem meg neki azt, amit ő az egész városban hiába keresett!” — füstölögtem magamban.

TÚLJUTVA A DOLGOMON, csakugyan befordultam az önkiszolgáló boltba is, hogy ne marjon a rossz lelkiismeret, de persze, mindhiába.

Akkor aztán megrágva a mondókámat, beóvakodtam abba a főtéri cukrászdába, amelybe sose járok, és ezt mondtam az üzletvezetőnőnek valahogy bátortalanul:

— Megbocsásson, kedves asszonyom, nagyon szépen megkérném valamire.

— Ott a telefon! — legyintett morcosan, mint aki amúgy is tudja, mit akarok.

— Sajnos, nem telefonálni szeretnék — néztem rá csüggedten.

— Hát mit akar? — lepődött meg.

— Tetszik tudni, a kis unokám beteg; lázas szegényke és nem birunk neki egy jó, szomjúság csillapító teát készíteni. Nagyon szépen megkérném, ha volna olyan nagyon jó és adna nekem egyetlenegy, kis citromot — esdekelttem.

— Piroska! — szólította magához az üzletvezetőnő az egyik kiszolgálólányt. — Eredj a konyhába és válaszd ki nekem a két legszebb citromot! — intézkedett határozottan.

Ahogy az érzelmes irodalom nagyjai mondanák, nem lehet azt leírni, milyen mélységes hála sugárzott szememből a nagylelkű üzletvezetőnőre.

— Ezeknél szebbet nem találtam — tette a főnöknője elé mentegetőzve a két, nem is olyan csúnyácska citromot Piroska.

— Tessék — bölintott felém az üzletvezetőnő kegyesen.

— Hát ez igazán... Nem is tudom, hogy köszönjem meg... De mennyivel tartozom? — dadogtam üdvözülten.

— Ez ajándék a kis betegnek, mi nem árusítunk citromot! — válaszolta méltatlankodva.

— Igen, persze, hogy nem árusítanak — mentegetőztem zavartan. — Hanem talán tessék megengedni, hogy szerény viszonzásul én is szolgáljak valami csekélységgel — húztam elő az irattáskámból egy nagyobb tábla, legfinomabb fajta csokoládét.

— Nem, nem — ingatta fejét az üzletvezetőnő olyan belső tusakodással, mint akit valami vágott, de tilos dologra akarnak elcsábítani.

— Jaj, kérem, ne tessék már visszautasítani! Nyilván magának is van kislánya vagy kisfia! Ugyan tessék neki egy kis örömet szerezni! — rimáncodtam.

— Hát a gyerekek talán elfogadhatom... Köszönöm szépen! — bukant fel végül az üzletvezetőnő arcán a mosoly is.

HAZAÉRVE BECSÖNGETTEM a szomszédasszonyomhoz, és amikor kivettem az irattáskámból a két citromot, csodálatában majd kiesett a száján a feje.

— Magának csakugyan ördöge van, szerkesztő úr! — mondta lenyűgözve.

— Szörnyen rösteltem volna, ha még ezt a csöpp kívánságát se tudtam volna teljesíteni, drága asszonyom! — nevettem rá elégedetten.

Elnyúlva a pamlagomon, cigarettára gyújtottam és még egyszer végig-gondoltam az egész kalandomat.

Azért választottam azt a cukrászdát, amelyben különben sose fordulok meg, hogy az üzletvezetőnek sejtelve se lehessen, kivel van dolga tulajdonképpen. Ősz fejem és nem egészen ócska ruházatom láttára az is megfordulhatott az elméjében, hogy ilyen különös kéréssel nem is mérészelhetett akárki előrukkolni; még valami kellemetlensége támadhat, ha elutasít. Efféle kétségei miatt vonakodott a csokoládét is elfogadni. Ami a csokoládét illeti, nem egészen hiába fordultam be az önkiszolgáló boltba se. Beteg kis unokámra is jó lélekkel hivatkozhattam, hiszen nincs is unokám.

A legfontosabb azonban az, hogy nagyon felbuzdított a hirtelenében olyan képtelenségnek látszó kérés; és csakugyan rösteltem volna, ha nem tudok megoldani egy olyan feladatot, amelyhez egy csöpp találgatáson, némi színészkedésen, no meg egy kis szerencsén kívül igazán nem kell több. Be kell vallanom töredelmesen, az ismerős cukrászdák valamelyikébe azért se mehettem be, mert ahol gyakran megfordulok, ott bizony össze is szoktam vitatkozni a személyzettel.

És bárha nagyon jól tudom, hogy egy picurkát mindenkinek hazudnom kell, ha jól akarok élni vele, ez még nem ok arra, hogy megvessem az embereket. Annál kevésbé, mert bárha négy fal között érzem a legnagyobb biztonságban magamat és mindennél többre tartom a függetlenségemet, a világ zajlása és az emberek létezése nélkül fabatkát sem érne az életem. Afelől sincs semmi kétségem, hogy magam se vagyok jobb a Deákné vásznánál. Nemcsak másoktól várom el, hanem önmagam is teljes sikerrel csalom meg jó hatvan esztendeje magamat.

Hát szóval, ez az élet valósága, barátom.

Az életidegen emberek meg azok a boldogtalanok, akik sem másokkal, sem önmagukkal nem tudnak szót érteni, de az élehetlenségük belátása helyett a világot vélik gyűlöletesnek.

EGYÉBKÉNT AZ IS az élet valóságához tartozik, hogy miután megbíztak, hogy egy koraesti és egy éjféλι híren kívül, a reggeli híradóba írjak a rádiónak minden fordulóról valami színeset is; a sakkbajnokság keliős közepén, minden elfogadható indoklás nélkül, egyik napról a másikra lemondtak a további közreműködéséről, beleértve jó évtizede folyó, vasárnapi sakkleveleimet is. Vígán tehették, hiszen nem volt semmilyen szerződés, munkaviszonyom; amiatt se kellett fájdtaniuk a fejüket, hogy emiatt tömegesen lemondják az előfizetést a méltatlankodó hallgatók.

És bárha ez a váratlan rúgás hatvannégy éves fejem tapasztaltságával sem volt éppen fájdalom nélküli; voltaképpen az nem múlta csodámat: hogyan viselték el olyan nagyon sokáig a „tisztességtelen versenyt” azok a lángelméjűség vádjával sehogysem illetető sportújságírók? Annál is

inkább, mert sosem rejtettem véka alá a róluk alkotott, kicsit sem hízelgő véleményemet.

Az élet valóságának a végleges tisztázásra megemlítem — ha netán nem tudnád — hogy Szokratészt, korának az elismerten legbölcsebb és vitathatatlanul legerkölcösebb emberét, hetvenéves korában halálra ítélte a népbíróság. Színleg azért, mert bebizonyítottnak találta azt a vádat, hogy megrontja az ifjúságot; valójában azért, mert ha van megbocsáthatatlan bűn, akkor az valakinek a szellemi és az erkölcsi fölénye.

Csakugyan, Szokratész sem volt hajlandó hamut hinteni a fejére. Védőbeszédében is azt fejtegette: miért nevezte őt az istenek felfogását közlő papnő a legbölcsebb görögnek; enyhe büntetés helyett kártérítést követelt a meghurcolásáért.

Barátai ugyan meg akarták szöktetni a börtönből Szokratészt, ő azonban, bölcshöz illő példautatással, ki is itta a méregpoharat; halálával is megerősítette azt a tanítást, hogy a népbíróság ítéleteit akkor is tiszteletben kell tartani, ha netán tévesek. A népbíróság utóbb halálra ítélte Szokratész vádlóit is; épp csak a két halálos ítéletet kimondó bíróságot nem jutott az eszébe felelősségre vonni senkinek.

Igen az élet valóságának a mélyebb megértéséhez mégsem elegendő a mindennapi fortélyoknak és önmagunk hibáinak az ismerete; szükség van némi tanultságra is. Ha semmi másért, hát azért, hogy a legnagyobb igazságtalanságokra gondolva könnyebben elviseljük csip-csupp sérelmeinket; azt se csodáljuk, hogy bármennyire megváltozott a formájával és a külső igényeivel alig félszázad alatt, lényegében ugyanolyan maradt a világ két és fél évezred után is.

ANNAK A FELISMERÉSE, hogy rosszakaróim voltaképpen jót tettek velem, szintúgy az élet valóságához tartozik.

Eltételezve attól a kisebb kellemetlenségtől, hogy átmenetileg megcsínyelem annak a hiányát, amit a rádióban kerestem, a javamra szolgál, hogy kénytelen leszek valami okosabbról írni, mint amilyen a sakkozás. Már elő is vettem évek óta porosodó Helyesbítő szótáramat, afelől sincs nagyobb kétségem, hogy ha megírom, akkor el is adhatom ezeket az elmefuttatásaimat. Igazán röstelleném, ha olyan élhetetlen volnék, hogy a jó árut sem tudnám pénzzé tenni, amikor mások vígan elsütik a kacsatot.

Most azonban csakugyan be kell fejeznem a fejtegetéseimet, mert végképp elfáradva, megkérdeztem a pontos időt a telefonközponttól. Óráim persze nincs, minthogy nem mennyiségre, hanem minőségre dolgozom. A telefonközpont viszont hajnali negyed ötöt jelez, és én még lábat is akarok mosni, ami föltétlen az élet valóságához tartozik. Csak a fellegekben tanyázó rajongók vélik úgy, hogy a társaságuk koszosan és bűzösen is kitüntető.

Őszinte barátsággal.”

AZ ÉLET VALÓSÁGÁRÓL adott, a jobb érthetőség és nagyobb hatósság kedvéért példákkal is megtüzdelt, alapos fölvilágosításomra az én húsz évvel fiatalabb, külföldön élő főmérnök barátom csak valami félév múlva, szokása ellenére akkor is igen röviden, alig húsz sorral válaszolt.

Mégse levelének a késése vagy a kurtasága, hanem az hökkentett meg igazán, hogy az égvilágon semmit se fogott föl a fejtegetéseimből. Hebe-hurgya fölületességgel, vagy makacs félrehallással, úgy összegezte a közléseim lényegét, hogy az élet minden kis részlete, az emberi érintkezések változatai és mindennek az átélése fűzi az élet valóságát kerek egészé. Bizony még az a kínos föltevés is fölillant bennem: azért hallgatott olyan sokáig és azért vált olyan szűkszavúvá ez az én jó emberem, mert megremült, hogy a keresetemtől elesve, anyagi támogatást találok kérni tőle.

Erre aztán mi mást tehettem, az élet valóságának mesékkel körített megvilágításával felsülve, kénytelen voltam nyersen az orrára koppintani a magyarázatot.

„KEDVES BARÁTOM, mivel tüzetes magyarázatommal kudarcot vallottam, próbáljunk szerencsét egy tömör meghatározással. A testi szükségleteink – a táplálékunk, a ruházatunk, a lakásunk és az egészségünk – biztosítása, meg a mindennapi kötelességeinknek – a munkánknak, a gyermekeink nevelésének, a társadalmi terheknek és az erkölcsi parancsoknak – a vállalása: ez az élet valósága.

Jobban meggondolva alig is csodálom, hogy olyan nagyon rejtélyes számodra ez az egyszerű fogalom. Hiszen levelezésünknek a megújulása is azzal kezdődött, hogy nekem lelki kényszer volt megküldeni a számodra egy olyan könyvet, amelynek megörültél; neked azonban az időközben elmúlt pár év alatt se jutott az eszedbe valamilyen apró ajándékkal viszonzni a figyelmességemet. Pedig nekem egy teljes évre van szükségem, hogy annyit keressék, amennyit Te alig egy hónap alatt megtalálsz. Vagy talán éppen ez volna mindennek a magyarázata?

Egyébként nemcsak kettőnk példája tanúsítja azt az általános furcsaságot, hogy akiknek a számára az élet valóságának a mibenléte nagyon világos, azok mégsem a benne való boldogulást tartják az egyedül üdvözítőnek; akik meg látszólag nincsenek tisztában a mibenlétével, azok teljes sikerrel lubickolnak az élet valóságában.

Hanem azért ne essünk túlzásba: én se tartom éppenséggel életidegen szerzetnek magamat, és nagyon röstelleném, ha végképp járatlan volnék az élet valóságában. Azt se tagadom, hogy mostanában nem a fogalmak tisztázásának az elvi kérdése a legfőbb gondom, hanem egy nagyon is a hússomba vágó valami. Nemrég kiderült, hogy ütőérszűkület miatt érzek szüntelenül zsibbadást a talpamban, és bárha ennek nálunk is akad jó gyógyszere, én mégis svájci orvosságot szeretnék szerezni a gyógyítására. A betegség egyszerre ráébresztett, hogy mégsem a szellem, hanem a test parancsol. Nem kétlem, akad is majd olyan külföldön élő jó barátom, aki azt a bizonyos svájci orvosságot készséggel megküldi számomra.

Túl nagy gondba mégse essél miattam; a rádiónak írott sakklevelek helyett találtam másféle állandó jövedelmi forrást, még mindig nem fenyeget az éhenhalás veszélye.

Őszinte barátsággal.”

MÁSODIK LEVELEMMEEL csakugyan teljes sikert értem el. Húsz évvel fiatalabb, külföldön élő főmérnök barátom hamarosan és hosszasan válaszolt; afelől se hagyva kétségben, hogy most már teljesen világossá vált számára az élet valósága.

Csakugyan meggyőződött, mert levelével egyidőben megkaptam tőle a svájci gyógyszert is.